

Король Джон

Вільям Шекспір

Вільям Шекспір

КОРОЛЬ ДЖОН

Переклад Олександра Грязнова

ДІЙОВІ ОСОБИ

Король Джон.

Принц Генріх, син короля.

Артур, герцог Бретонський, племінник короля.

Граф Пембрук.

Граф Ессекс.

Граф Солсбері.

Роберт Бігот, граф Норфолк.

Х'юберт де Бург.

Роберт Фоконбрідж, син сестри Роберта Фоконбріджа.

Філіп Фоконбрідж (Байстрік), його брат.

Джемс Герні, слуга леді Фоконбрідж.

Пітер із Помфрета, вдаваний пророк.

Філіп, король Французький.

Людовик, дофін.

Лімонж, ерцгерцог Австрійський.

Кардинал Пандольф, папський легат.

Мелен, французький вельможа.

Шатільйон, французький посол до короля Джона.

Королева Елеонора, мати короля Джона.

Констанція, мати Артура.

Бланка Іспанська, племінниця короля Джона.

Леді Фоконбрідж.

Лорди, леді, громадяни Анжера,

ш е р и ф, г е р о л ь д и, о ф і ц е р и,
с о л д а т и, о п о в і с н и к и, с л у г и.

Місце дії – почасти Англія, почасти Франція.

Д І Я П Е Р Ш А

Сцена перша

Нортгемптон. Тронна зала у палаці.
Входять к о р о л ь Д ж о н, к о р о л е в а Е л е о н о р а,
П е м б р у к, Е с с е к с, С о л с б е р і та інші,
а також Ш а т і л ь й о н.

К о р о л ь Д ж о н
Ну, Шатільйоне, що сказати хоче
Французький брат наш?

Ш а т і л ь й о н
Ось що він звелів
Монарху тимчасовому британців
З привітом передати на словах.

Е л е о н о р а
Монарху тимчасовому? Це дивно!

К о р о л ь Д ж о н
Спокійніше, дослухаймо посла.

Ш а т і л ь й о н
Король Філіп, вступаючись за право,
Яке дістав Артур Плантагенет
По смерті батька Готфріда дочасній,
Що був для тебе, Джоне, старшим братом,
Бажає, щоб йому ти повернув
Прекрасний острів цей і разом з ним
Ірландію та інші володіння:
Турень і Мен, Анжу і Пуатьє.
Тобі він пропонує скласти меч,
Що нині править краєм беззаконно,
Звільнивши трон племіннику Артуру,

Законному твоєму королю.

К о р о л ь Д ж о н

Якщо б ми ці вимоги відхилили?

Ш а т і л ь й о н

Тоді – війна, жорстока і кривава,
На захист вами знехтуваних прав.

К о р о л ь Д ж о н

Ось наше слово: на війну – війна,
І кров за кров, і сила проти сили.

Ш а т і л ь й о н

Прийми від короля Філіпа виклик –
На тому і закінчиться посольство.

К о р о л ь Д ж о н

Тоді йому мій виклик передай.
До нього мчи, як блискавка, бо поки
Ти донесеш цю звістку на словах,
Почує він гармат моїх ревіння.
Іди! Ти станеш вісником війни
І голосом труби, що пророкує
Французам біди. – Пембруку, нехай
З пошаною відправлять Шатільйона.
Шатільйон і Пембрук ідуть геть.

Е л е о н о р а

Що, сину мій? Чи не казала я,
Що не лише французьке королівство,
А цілий світ Констанція підніме
На захист прав свого малого сина?
Ми відвернути сутичку могли,
Із нею досягнувши миру й згоди.
Тепер же ці великі дві держави
Зійдуться у запеклій боротьбі.

К о р о л ь Д ж о н

За нас – мої права і сила влади.

Е л е о н о р а

Скоріше сила влади, ніж права.

Хиткі ми, сину, без цієї сили –

Ось що тобі я пошепки скажу

І що крім нас відомо тільки Богу.

Входить ш е р и ф і тихо щось каже Е с с е к с у.

Е с с е к с

До вас з'явились двоє, мій король,

І просять розв'язати суперечку –

Доволі дивну. Що сказати їм?

К о р о л ь Д ж о н

Покличте їх.

Шериф виходить.

Монастирі й абатства

Дадуть потрібні кошти для війни.

Входять Р о б е р т Ф о к о н б р і д ж і Ф і л і п,

його позашлюбний брат.

Ви що за люди?

Б а й с т р ю к

Я – слуга ваш вірний

Нортгемптонширський дворянин Філіп

І старший син, як досі я вважав,

Роберта Фоконбріджа, що у битві

Був зведений у лицарське звання

Левиним Серцем за свої заслуги.

К о р о л ь Д ж о н

(до Роберта)

Ти хто такий?

Р о б е р т

Роберта Фоконбріджа

Я – спадкоємець і молодший син.

К о р о л ь Д ж о н

Він старший з вас, а спадкоємець – ти?

Від різних матерів ви народились?

Б а й с т р ю к

Ні, мати в нас, володарю, одна;
Усі це знають. Думаю, що батько
Також один. Відомо достеменно,
Хто батько мій, лиш матері та Богу,
А дітям невідомо це, на жаль.

Е л е о н о р а

Ганьбиш ти власну матір, безсоромний,
Бо жартома плямуєш честь її.

Б а й с т р ю к

Я, королево? Нащо б так робив я?
Усе це брат бажає довести.
Якщо йому це вдасться, то у мене
Він відбере до п'ятисот річних.
Хай береже Господь для мене землі,
Для матері ж - незганьбленою честь!

К о р о л ь Д ж о н

От щиросердний хлопець! Та чому ж
Молодший брат на спадок претендує?

Б а й с т р ю к

Не знаю. Хоче землі відібрати,
То й наклеп звів, що незаконний я.
Законно я народжений, як брат,
Чи ні - про це лиш матері відомо,
Але удався я нічим не гіршим
(Хвала тому, хто з нею потрудився!).
Ви порівняйте нас і посудіть:
Якщо ми сера Роберта нащадки,
І в нього вдався брат, - такий же "гожий", -
Щасливий, що на нього я не схожий.

К о р о л ь Д ж о н

Який дивак! Пошле ж такого Бог!

Е л е о н о р а

Я в голосі його і у обличчі
З Левиним Серцем схожість впізнаю.

Дивись, в його статурі богатирській
Відобразився мій покійний син.

К о р о л ь Д ж о н

Весь час не зводив з нього я очей:
Він – викапаний Річард. А тепер
Свої права доводь мені, молодший.

Б а й с т р ю к

На батька схожий він. Його лице –
Лиш пів-лиця, як на монеті мідній.
А землю хоче взяти всю собі:
На мідний гріш – півтисячі прибутку!

Р о б е р т

Король мій милостивий! Батько мій
Служив у брата вашого старанно.

Б а й с т р ю к

Ну, землі цим у мене не віднімеш.
Як матінка служила, розкажи!

Р о б е р т

Якось до імператора послом
В Німеччину король відправив батька
Важливі з ним вести переговори.
А сам король тим часом зупинився
У нього в замку. Соромно мені
Розповідати про мету зупинки,
Та правди ніде діти. Батько мій
Сам говорив: його і нашу матір
Тоді моря і землі розлучали,
Коли зачатий був суперник-брат.
Він перед смертю заповів мені
Всі наші землі, бо переконався,
Що старший – аж ніяк йому не син,
Хіба що народилося до строку
На чотирнадцять тижнів немовля.
Ось я і хочу, згідно заповіту,
Отримати всі землі, мій король.

К о р о л ь Д ж о н

Твій брат цілком законний, я вважаю, –
Його у шлюбі матір народила,
А стався гріх – то це її вина.
Подібне може статися із кожним.
Але скажи мені: чи міг мій брат,
Приживши сина з матір'ю твоєю,
Його у Фоконбріджа вимагати?
Той мав би повне право на теля
Від власної корови. Брат не міг би
Його за сина визнати ніяк,
А батько твій – відмовитись від нього.
Ось вирок мій: народжений від брата
Син матері твоєї – спадкоємець
Твоєму батьку. Спадок весь – його.

Р о б е р т

Невже цілком безсила воля батька
Позбавити чужого сина спадку?

Б а й с т р ю к

Вона цілком безсилою була
Завадити народженню моєму.

Е л е о н о р а

(до Філіпа)

Скажи, ким хочеш бути? Фоконбріджем
І володіти землями, як брат?
Чи визнаним нащадком короля,
Хоч без землі, але гордитись честю?

Б а й с т р ю к

Якби мій брат на вигляд був, як я,
А я, як він, вірніше – як сер Роберт,
І мав би я не ноги, а жердини,
А руки, ніби чучела вугрів,
З мармизою худою, що не зміг би
Собі за вухо я ввіткнути квітку,
Бо скажуть: "Ось три фартинга пішло",
То, королево, із усього спадку
(Щоб не зійшов я з місця, як брешу!)

Віддав би я останній шмат землі,
Щоб повернуть собі своє обличчя.

Е л е о н о р а

Ти молодець! Відмовитися згоден
Від позову, щоб рушити в похід
На Францію? Скажи: зі мною підеш?

Б а й с т р ю к

Вперед за щастям! Брате, спадок – твій.
Півтисячі твоєї дістались пиці,
Хоч їй ціна – п'ять центів, не дорожче. –
За вами до могили, королево!

Е л е о н о р а

Ні, краще ти попереду іди.

Б а й с т р ю к

У нас, сільських, дають дорогу старшим.
К о р о л ь Д ж о н
Як звешся ти?
Б а й с т р ю к
Філіпом, мій король.
Я – старший син дружини Фоконбріджа.

К о р о л ь Д ж о н

Прийми ж ім'я уславлене того,
Чий образ носиш. Прихили коліна.
Тебе чекає небувалий злет:
Віднині Річард ти Плантагенет!

Б а й с т р ю к

Дай руку, брате! Хай в нас різні предки,
Мені дісталась честь, тобі – маєтки.
На благо нам, поміщику багатий,
Я був без сера Роберта зачатий.

Е л е о н о р а

Плантагенет за духом ти, клянуся!
Не забувай, що я тобі бабуся.

Б а й с т р ю к

Хоч випадковий родич, все одно
Я лівим боком виліз в паничі.
Не можеш в двері – лізь тоді в вікно,
Не можеш вдень – пролазь тоді вночі.
Ми всі на світі – щастя шукачі.
Хоч як стріляй, а здобич ця – твоя.
Хоч хто б мій батько був, а я – це я.

К о р о л ь Д ж о н

Йди, Фоконбрідже. Володій землею,
Молодший брат, за волею моєю.
А нам пора, сер Річарде і мати,
До Франції із військом поспішати.

Б а й с т р ю к

Прощай же, брате! Знаю достеменно –
Законним ти родився не даремно.
Усі, крім Бйстряка, ідуть геть.
На добрий фут піднісся я званням,
Землі ж віддав я сотні футів сам.
Та маю право будь-яке дівчисько
Перетворити на шановну леді.
"Сер Річарде, добридень!" — "Будь здоровий,..."
І Пітера я Джорджем назову,
Бо вискочки імен не пам'ятають:
Новітній знаті навіть непристойно
Пригадувати люду імена.
Ось гість прийшов до мене на обід,
Скажімо, незнайомий чужоземець.
Набивши шлунок, взявши зубочистку
І нею копирсаючись в зубах,
Я бесіду заводжу: "Добрий сер, –
Кажу, на стіл спираючись рукою, –
Дозвольте запитати..." Він мені
Відповідає: "Сер, до ваших послуг.
Наказуйте!" — "О ні, – я переб'ю, –
Мій добрий сер, я – ваш слуга покірний".
І не дійшовши навіть до питань,
В люб'язностях розсиплемось обоє.
А там про Апенніни піде мова,

Про Пірінеї, Альпи, річку По –
І так тягнутись буде до вечері.
Повинен я засвоїти тепер
Всі звичаї вельмож, бо в їхнє коло
Потрапив я, інакше відштовхне
Мене з презирством наш шалений вік,
Якщо іти із ним не зможу в ногу.
Я маю запозичити не тільки
Манери, лиск і зовнішність сучасну,
А на догоду часу із душі
Точити ту отруту найсолодшу,
Що всі зовуть брехнею, не тому,
Що хочу я когось-там обдурити,
А щоб мене ніхто не обдурив,
Бо без брехні піднятися не можна.

Та хто ця жінка-вершниця? Чому
При ній немає навіть чоловіка,
Щоб під стіною просурмив у ріг?

Входять л е д і Ф о к о н б р і д ж і Д ж е м с Г е р н і.
Це ж матінка моя! Привіт вам, леді!
Що привело і вас до короля?

Л е д і Ф о к о н б р і д ж
Де цей негідник, твій молодший брат,
Що привселюдно честь мою плямує?

Б а й с т р ю к
Де брат мій Роберт, велетень і витязь,
Законний син старого Фоконбріджа?

Л е д і Ф о к о н б р і д ж
Чому смієшся з батька так зухвало?
Для нього ти так само – рідний син.

Б а й с т р ю к
Ти б вийшов ненадовго, Джемсе Герні.

Г е р н і
Я залишу вас з матір'ю, Філіпе.

Б а й с т р ю к
Який Філіп? Я не Філіп тепер.
Новини є; я потім розкажу.
Герні виходить.
Не був я, мати, сином Фоконбріджа.
Усе, чим я завдячую йому,
Він міг би з'їсти в п'ятницю Страсну,
І цим би не порушив святість посту.
Чи міг би він такого породити?
Сама ти знаєш, що і як він міг.
Скажи, кому ж я дякувати повинен
За силу рук і богатирський зріст?

Л е д і Ф о к о н б р і д ж
Ви змовились із братом? Честь мою
Заради себе мав ти захищати.
Зухвалий хлопче, що усе це значить?

Б а й с т р ю к
Я лицар, мати, а не Базиліско,
Посвячений – іще болить плече.
Тепер я серу Роберту не син,
Народження я визнав незаконним,
Відмовившись від імені і спадку.
О матінко, молю тебе, скажи,
Хто батько мій? Був гідним чоловіком?

Л е д і Ф о к о н б р і д ж
Відрікся ти від роду Фоконбріджей?

Б а й с т р ю к
Відрікся, як монах від сатани.

Л е д і Ф о к о н б р і д ж
Твій батько – Річард, наш король славетний.
Так довго домагався він мене,
Так він мене кохав, що я пустила
Його до себе на подружнє ліжко.
Цього кохання плодом ти родився.
Нехай пробачить Бог мені цей гріх!
Була любов сильніша сил моїх.

Б а й с т р ю к

Клянусь, коли б народжуватись вдруге,
То кращого не побажав би батька!
Не воля зла у гріх тебе ввела,
А сильна, все скоряюча, любов.
Своє ти серце віддала, як здобич,
Тому, хто нездоланною рукою
Скоряв і лева, хто левине серце
Безстрашно вирвав в нього із грудей.
Трудів не більших, мабуть, вартувало
Скорити серце жінки. Дуже вдячний
Тобі, матусе, за такого батька!
Як хтось промовить капость, хоч одну,
Його мечем я в пекло зажену.
Я хочу, щоб рідню мою ти знала.
Ходім. Хай стане ясно для усіх:
Якби тоді ти Річарда прогнала,
Оце і був би непростимий гріх.

Ідуть геть.

Д І Я Д Р У Г А

Сцена перша

Франція. Під стінами Анжера.

Входять з одного боку е р ц г е р ц о г А в с т р і й с ь к и й
на чолі свого війська, з іншого – Ф і л і п, к о р о л ь Ф р а н ц у з ь к и й,
на чолі свого; Л ю д о в и к, К о н с т а н ц і я, А р т у р і п о ч е т.

Л ю д о в и к

Вітаємо вас, доблесний ерцгерцог,
Під стінами Анжера. – Ось, Артуре,
Той лицар, від руки якого впав
Відважний паладин землі Святої
Твій родич Річард, що левине серце
Безстрашно вирвав в звіра із грудей.
Бажаючи загладити цей гріх,
На заклик наш ерцгерцог відгукнувся,
Сюди привівши військо, щоб тебе
Підтримати у боротьбі із дядьком,

Який корону Англії привласнив.
Вітай його, Артуре, й обніми.

А р т у р

Смерть Річарда хай вам пробачить Бог
За те, що надаєте допомогу
Його нащадкам, знамено своє
Піднявши в боротьбі за справедливість.
Моя рука слабка, та серце – вірне.
Вітаю вас під стінами Анжера!

Л ю д о в и к

Мій благородний хлопчику! Всі ми
Права твої відстояти хотіли б.

Е р ц г е р ц о г

(цілуючи Артура)

Прийми цей поцілунок, як печать
Любові і міцної заपुरи,
Що доти я свій меч не опушу,
Допоки непокірний цей Анжер
І всі твої французькі володіння, –
А з ними разом бідолиций берег,
Що гордо відбиває натиск хвиль,
Всіх острів'ян відрізавши від світу,
Країна за протокою морською,
За ровом, повним спінених валів,
Що захищає від раптових вторгнень,
Твій острів західний, твоя вітчизна дальня, –
Не визнають володарем тебе.
І доти я додому не вернуся.

К о н с т а н ц і я

Прийміть подяку щиру від вдови,
Від матері його, допоки сам він,
Змужнівши і зміцнівши у боях,
Вам за підтримку дружню не заплатить.

Е р ц г е р ц о г

Господь благословляє тих, хто меч
За справедливість в світі підіймає.

К о р о л ь Ф і л і п

До справи, друзі! Ми свої гармати
Націлимо в чоло могутніх стін.
Повинні наші кращі полководці
Для штурму міста розробити план.
Готові скласти королівські кості,
Своєю кров'ю вулиці залити,
Щоб юний герцог в місто увійшов.

К о н с т а н ц і я

Щоб не виймати без потреби меч,
Дождіться Шатільйона. Він, можливо,
Жаданий мир нам принесе і те,
Що хочемо війною ми здобути.
Боюся, жалкувати доведеться
За кожную краплю крові, що проллється.

Входить Ш а т і л ь й о н .

К о р о л ь Ф і л і п

Ну, чудеса! Ти тільки побажала –
І Шатільйон уже з'явився тут. –
Скажи, яку ти відповідь приніс?
Без тебе ми не починали справи.

Ш а т і л ь й о н

Облогу з міста доведеться зняти:
Для іншого потрібне буде військо.
Вимоги ваші відхилив король
І передав, що йде на вас війною.
І поки ждав я вітру, у похід
Вже він зібрався, і тепер із військом
Під містом він, зі мною одночасно.
Його полки упевнено і швидко
Підходять до Анжера. Разом з ним
Пішли в похід і королева-мати,
Що до війни підбурює його,
Й племінниця його, принцеса Бланка,
І Річарда покійного байстрюк,
І полчища зірвиголів відбірних –
Шалених, відчайдушних вояків –

З драконячими, лютими серцями.
Майно перетворивши в обладунки
І на собі свій спадок несучи,
Вони прийшли за здобиччю новою.
Доправили англійські кораблі
Таких головорізів добровільних,
Яких ще не приносили нам хвилі
Всім добрим християнам на біду.
(Оддалік чути барабани.)
Ось барабани їх. Я все сказав.
Вони прийшли, готові як до бою,
Так і до торгу. Ви готуйтеся теж.

К о р о л ь Ф і л і п
Ми нападу так швидко не чекали!

Е р ц г е р ц о г
Хай ворог несподівано з'явився,
Повинні гідну відсіч дати ми.
Гартується у битвах наша мужність.
Зустрінем їх, як треба; хай ідуть!

Входять к о р о л ь Д ж о н, Е л е о н о р а,
Б л а н к а, Б а й с т р ю к, вельможі і військо.

К о р о л ь Д ж о н
Мир Франції, якщо вона сама
Нас в наших землях миром зустрічає!
А ні, то доведеться покарати
Нам, грішним, – гніву Божого знаряддю –
За гордість тих, хто відхилив цей мир.

К о р о л ь Ф і л і п
Мир Англії, якщо її бійці
У рідний край із миром підуть звідси!
Ми любим Англію: лиш задля неї
Потієм тут у панцирах своїх.
Ти мав би потрудитись замість нас,
Та дуже мало ти вітчизну любиш.
Собі забравши королівську владу,
Порушив ти спадковості закон,

Пограбував наступника престолу
І чистоту корони згвалтував.
Поглянь на сина Готфріда, впізнаєш
У ньому брата: погляд і чоло
Відображають те, що вмерло в браті.
В його слабкому тілі скрите все,
Що нуртувало в Готфрідовім тілі
І що з роками з'явиться у сині.
Цей хлопчик – брата старшого наступник.
Як ти посмів назватись королем,
Коли гаряча кров тече у жилах
Того, чий трон нахабно ти зайняв?

К о р о л ь Д ж о н
Хто право дав тобі, король французький,
Мені такі питання задавати?

К о р о л ь Ф і л і п
Суддя найвищий, той, що наставляє
На істину володарів земних
І змушує неправду зупиняти.
Артура він віддав мені під захист
І, вірю, допоможе у війні
За зло твоє з тобою розквитатись.

К о р о л ь Д ж о н
Загарбником, я бачу, хочеш стати?

К о р о л ь Ф і л і п
Загарбника лиш хочу покарати.

Е л е о н о р а
А хто ж тоді загарбник, як не ти?

К о н с т а н ц і я
Я відповім: безсовісний твій син.

Е л е о н о р а
Щоб насміх людям вийти в королеви,
Своє байстря ти зводиш на престол.

К о н с т а н ц і я

Твоєму сину вірною була я,
Як ти колись своєму чоловіку.
Із Готфрідом мій хлопчик більше схожий,
Ніж ти із Джоном, хоч за духом ви –
Як дощ з водою, чорт із сатаною.
Артур – байстря? Та чи не був тоді
І Готфрід твій зачатий незаконно?
Тобою ж він народжений на світ.

Е л е о н о р а

Ось, внуку, як зганьбила батька мати!

К о н с т а н ц і я

Ось, сину, як тебе зганьбила бабця!

Е р ц г е р ц о г

Тихіше!

Б а й с т р ю к

Він глашатай!

Е р ц г е р ц о г

Що за блазень?

Б а й с т р ю к

Так, блазень, що утне з тобою жарт:
Він шкіру лева хутко з тебе зірве
З твоєю разом. Ти – хоробрий заєць,
Що мертвих левів смикає за гриву.
Я до твоєї шкіри доберусь!
Тож стережись, все буде саме так.

Б л а н к а

Як може личити левина шкіра
Тому, хто в лева шкіру цю украв?

Б а й с т р ю к

Вона йому підходить, як ослу
Алкідові годяться черевики.
Ту шкіру я з осла таки зніму,
Або хребет зламаю я йому.

Е р ц г е р ц о г

Який осел оглушує нам вуха

Нестримним торохтінням зайвих слів? —

Вирішуймо, що будемо робити?

Л ю д о в и к

Нехай замовкнуть всі жінки і дурні!

Ми, Джоне, вимагаємо від тебе:

Артуру добровільно поверни

Ти Англію й Ірландію, а також

Анжу і Мен, Турень і Пуатьє.

Ти згоден це зробити?

К о р о л ь Д ж о н

Краще смерть! —

Король французький, ось тобі мій виклик. —

Артуре, ти зі мною помирись.

Я дам тобі з любов'ю значно більше,

Ніж дав би цей французький боягуз.

Довірся нам!

Е л е о н о р а

Повір своїй бабусі!

К о н с т а н ц і я

На ручки до бабусі йди, дитино.

Віддай їй королівство, а тобі

Бабуся дасть і пряників, і ягід.

Онук для неї — все.

А р т у р

Не треба, мати!

Хотів би вмерти, щоб цього не чути.

Не вартий я ні сварок, ні війни.

Е л е о н о р а

Соромиться він матері і плаче.

К о н с т а н ц і я

Соромиться чи ні, — соромся ти!

Не я його зганьбила, а бабуся,

І ллютьсЯ перли із його очей.
Ці сльози справедливе небо прийме,
Здійснить свій суд і покарає вас.

Е л е о н о р а
На землю і на небо зводиш наклеп!

К о н с т а н ц і я
І небеса, і землю ти ганьбиш!
Де наклеп? Ти із сином відібрала
В онука всі права, корону, владу.
Твій старший син для нього батьком був.
Онук тепер страждає через тебе,
Через гріхи, тяжкі і непростимі;
За них його відмітив божий гнів,
Який карає друге покоління
Із черева мерзотного твого.

К о р о л ь Д ж о н
Мовчи, безумна!

К о н с т а н ц і я
Ще одне додам:
Не просто він страждає через неї;
Вона сама і всі її гріхи –
Той бич, яким Господь його карає,
Хоч він їй лиш онук. І та образа,
Що завдали йому, – для неї кат,
Який тепер відплачує жорстоко
Моєму сину за її ж гріхи.
Прокляття їй! Вона у всьому винна.

Е л е о н о р а
Даремно ти клянеш: за заповітом
Артур, твій син, позбувся прав на трон.
К о н с т а н ц і я
Той заповіт був складений, звичайно,
З лихої волі злісної бабусі!

К о р о л ь Ф і л і п
Доволі, заспокойтеся, прошу!

Нам сварку заохочувать не личить.
Хай викличе на стіни звук труби
Анжерських громадян. У них спитаймо,
Кого вони вважають королем.

Сурми. На стіну виходять кілька міських жителів.

П е р ш и й г о р о д я н и н
Хто на міську стіну покликав нас?

К о р о л ь Ф і л і п
Король французький задля справ англійських.

К о р о л ь Д ж о н
Король англійський сурмами скликає
Своїх люб'язних підданих Анжера...

К о р о л ь Ф і л і п
Анжерців вірних, підданих Артура,
Скликаємо трубою на стіну.

К о р о л ь Д ж о н
...Щоб вислухали ви мої слова.
Ви бачите, під стінами міськими
Замайоріли Франції знамена.
Прийшли французи на погибель вам:
Уже на вас націлені гармати
І жерла їх готові вивергати
Вогонь і ядра в стіни кам'яні.
Облогу й штурм готують вам французи,
Що під ворітьми вашими стоять.
Якби ми вчасно не прийшли сюди,
То залпи їх гармат повиривали б
Каміння стін із їх вапняних гнізд,
І в мирне місто увірвався б ворог.
Але, похід здійснивши нелегкий,
З таким же сильним військом ми прийшли
Під ваші стіни, ваш король законний,
Лице Анжера зберегти від шрамів;
І ворог розпочав переговори.
Не ядра шле розпечені з гармат,

Щоб місто було, наче в пропасниці,
А шле до вас улесливі слова,
Щоб обдурити і схилить до зради.
Пізнай ціну їх справжню, наш Анжере,
І нас, монарха вашого, прийми:
Стомившись від поспішного походу,
Бажаєм в тебе прихисток знайти.

К о р о л ь Ф і л і п

Мене тепер послухайте, анжерці,
І відповідь дасте тоді обом.
Оця рука, якій Господь довірив
За справедливість піднести свій меч,
Тримає руку юного Артура,
Чий батько старшим братом був для того,
Хто тут назвався вашим королем.
Тож цей юнак і є король англійський.
Ми за права зневажені його
Вступившись, потоптали ваші луки,
Та ворожнечі ми до вас не маєм.
Якщо, святий обов'язок згадавши,
Ви назвете його своїм монархом,
То військо це, загрозливе для вас,
Обернеться прирученим ведмедем.
Розрядимо гармат своїх шаленство
У хмари ми, віддавши вам салют.
Мечі не зазубривши, не зім'явши
Своїх шоломів, підемо ми геть;
Понесемо додому кров у жилах,
Яку були готові лити тут,
І буде мир – і вам, і вашим дітям.
Якщо ж від вас почуємо відмову,
То й мури ваші не врятують вас,
Хоч би й впустили ви до себе в місто
Англійців, що умілі у війні.
Отож, чи згідні визнати Артура,
Чий ми захищаємо права,
Володарем своїм? Якщо не згідні,
То ми тоді дамо сигнал до бою
І, кров проливши, візьмемо своє.

П е р ш и й г о р о д я н и н
Король англійський – наш монарх законний,
Йому лиш підкоряється Анжер.

К о р о л ь Д ж о н
То визнайте мене своїм монархом
І швидше нам ворота відімкніть.

П е р ш и й г о р о д я н и н
Не можемо. Як доведе король
Законність прав своїх, тоді – будь ласка.
А доти не відкриємо воріт.

К о р о л ь Д ж о н
Якщо корона Англії не здатна
Вам довести, що я для вас король,
То тридцять тисяч свідків я привів...

Б а й с т р ю к
Безбатченків не менше, ніж законних.

К о р о л ь Д ж о н
...Що віддадуть життя за наше право.

К о р о л ь Ф і л і п
Не менше я з собою благородних
Привів бійців...

Б а й с т р ю к
І байстрюків також!

К о р о л ь Ф і л і п
...Що здатні самозванцю дати відсіч.

П е р ш и й г о р о д я н и н
Вирішуйте самі законність вашу.
Законніший і буде наш король.

К о р о л ь Д ж о н
Тоді Господь хай прийме милосердно
У вічні житла грішні душі тих,

Хто нині в битві, ще до рос вечірніх,
За право королівське згине тут!

К о р о л ь Ф і л і п
Амінь! Амінь! До зброї всі! На коней!

Б а й с т р ю к
Святий Георге, що здолав дракона
І що з тих пір на вивісках трактирних
Гарцюєш гордо, битися навчи!
(до ерцгерцога)
Якби до тебе в лігво я потрапив,
То я б тоді з левицею твоєю
Над гривою тобі наставив роги
На сміх усім!

Е р ц г е р ц о г
Базікало, мовчи!

Б а й с т р ю к
Беззубий леве, краще не ричи!

К о р о л ь Д ж о н
Скоріше в поле: там свої полки
Поставимо в порядку бойовому.

Б а й с т р ю к
Шикуймося на тому-он горбі.

К о р о л ь Ф і л і п
Хай буде так!
(до Людовика)
Мій сину, інший горб
Займи із військом. З нами правда Божа!

Всі ідуть геть.

Сцена друга

Там же.
Тривога. Після декількох сутичок військ

виходить ф р а н ц у з ь к и й г е р о л ь д з сурмою
і підходить до міських воріт.

Ф р а н ц у з ь к и й г е р о л ь д
Анжерський люде, відчини ворота,
Щоб в них ввійшов Артур, бретонський герцог.
Французьке військо билось за нього,
І в Англії багато матерів
Заплачуть над убитими синами.
Багато вдів чоловіків оплачуть,
Які на полі мертвими лежать
На цій сирій землі, просяклій кров'ю.
Ми легко перемогу здобули,
І радісно знамена майорять
Над військом, що тепер іде до вас,
Проголосивши юного Артура
Земель англійських справжнім королем.

Входить а н г л і й с ь к и й г е р о л ь д із сурмою.

А н г л і й с ь к и й г е р о л ь д
Радій, Анжере, і у дзвони бий!
Король англійський Джон іде до тебе,
Здолавши щойно ворога в бою.
Французька кров, неначе позолота,
Укрила лати воїнів його,
Що перше в них виблискували сріблом.
З шоломів наших ні одне перо
Списи французькі не зуміли збити.
Знамена - в тих же доблесних руках,
Що їх несли, коли ми в бій вступали.
Сюди веселим натовпом мисливців
Ідуть британці, руки омочивши
В крові убитих ними ворогів.
Анжерці, зустрічайте переможців!

П е р ш и й г о р о д я н и н
Герольди, слідкували ми із веж
З початку до кінця за ходом бою.
Та не могло б і найзіркіше око
Розгледіти, хто справді переміг.

За кров лилася кров, відповідала
На силу - сила, на удар - удар,
На доблесть - доблесть. Нам обидва війська
Однаково люб'язні, бачить Бог,
Та поки хтось із них не переможе,
Нікому не відкриємо воріт.

Входять з різних боків обидва к о р о л і
з військом і наближеними.

К о р о л ь Д ж о н
Король французький, чи замало крові
Ти з військом хвалькуватим тут пролив?
Даремно заважаєш ти потоку -
Моїм правам - текти руслом законним,
Бо, вийшовши із берегів своїх,
В шаленстві він твої затопить землі.
Тож чи не краще дати срібним водам
Котитись без завади в океан?

К о р о л ь Ф і л і п
Король англійський, в цій жорстокій битві
У вас не менше крові пролилось,
Ніж у французів, - може, навіть більше.
Клянусь рукою, що тримає владу
На цій землі під цим високим небом,
Меча, який за правду я підняв,
Не опускати, доки не здолаю
Тебе, чи сам загину у бою,
Щоб список всіх загиблих прикрашало
Імення урочисте короля.

Б а й с т р ю к
Злітає в небо королівська слава,
Коли у королів скипає кров!
Оскалені сталеві зуби смерті:
Різці її та ікла - то мечі.
І, м'ясо роздираючи, вона
У королівських битвах бенкетує.
Але чому війська стоять без діла?
Ведіть їх, королі, на смертний бій!
Ваш дух палає, сили ваші рівні:

Один загине, інший мир одержить.
А до тих пір – удари, смерть і кров!

К о р о л ь Д ж о н
Тож на чиєму боці ви, анжерці?

К о р о л ь Ф і л і п
Відповідайте, хто король для вас?

П е р ш и й г о р о д я н и н
Король законний Англії. Та хто він?

К о р о л ь Ф і л і п
Наш підопічний, юний принц Артур.

К о р о л ь Д ж о н
Ні, ми. Ми особисто тут з'явилися,
Щоб пред'явити вам свої права
На вас, на місто і на ваші землі.

П е р ш и й г о р о д я н и н
Є більш висока влада, аніж наша,
Що вас обох спростовує слова.
І доки суперечка ця триває,
Ми сумніви замкнемо за стіною
Святого страху Божого. Цей страх
Розвіє тільки істинний король.

Б а й с т р ю к
Клянуся небом, ці анжерці підлі
Над вами лиш сміються, королі,
Спокійно позираючи з-за мурів,
Мов у театрі, на страшну виставу,
Яка для них розігрується тут.
Насмілюсь дати вам свою пораду:
Як громадяни ієрусалимські
Під час їх бунту, об'єднайтесь ви,
Забувши тимчасово ворожнечу,
І разом покарайте цих нахаб.
Хай з двох боків, із заходу і сходу,
Британець і француз свої гармати

На це пихате місто наведуть
І б'ють у мури, доки їхні стіни
Заваляться під обстрілом жорстоким,
Без захисту лишивши городян.
Тоді полки ви знову роз'єднайте,
Знамена – теж, і, зав'язавши бій,
Вирішуйте, кого із вас Фортуна
В любимчики нарешті обере,
Кому вона дарує перемогу
І увінчає славою кого.
Чи до душі порада ця безглузда?
Чи в ній нема розумного зерна?

К о р о л ь Д ж о н
Клянусь шатром небесним, що над нами,
Порада гарна. Як вважаєш ти?
Давай, французький брате, із землею
Зрівняємо Анжер, а вже тоді
Хай бій покаже, хто його король!

Б а й с т р ю к
(до французького короля)
Коли в тобі є гордість королівська
І скривджена вона зухвалим містом,
То разом з нами жерла всіх гармат
Направ на стіни, щоб розбити вщент.
Відновите опісля суперечку,
А доля вже вирішує нехай:
Кому – у пекло, а кому – у рай.

К о р о л ь Ф і л і п
Я з вами згоден. Звідки ти удариш?

К о р о л ь Д ж о н
Із заходу я обстріл розпочну.

Е р ц г е р ц о г
Я – з півночі.
К о р о л ь Ф і л і п
А я тоді із півдня.
Нехай затопить місто злива ядер.

Б а й с т р ю к

(на бік)

Оце розумно: з півночі і з півдня –

Вони так переб'ють самі себе.

Підбурю їх до цього. – Ну, до справи!

П е р ш и й г о р о д я н и н

Володарі могутні, зачекайте!

Прошу покійно вислухати нас:

Я покажу вам шлях до згоди й миру

І як без бою вам вступити в місто.

Хай ті, хто міг загинути в бою,

Живуть щасливо і помруть в постелях.

Прошу у вас уваги, королі!

К о р о л ь Д ж о н

Що ж, ми готові слухати, кажи.

П е р ш и й г о р о д я н и н

Іспанії дитя, принцеса Бланка,

Племінниця англійського монарха,

Гадаєм, для Людовика-дофіна

Підходить в наречені, як ніхто.

Якщо краса для пристрасі потрібна,

Чи знайде він прекраснішу за Бланку?

Якщо бажає серце чистоти,

Чи знайде він цнотливішу за Бланку?

Якщо шукає знатну наречену,

Чи знайде в комусь він знатнішу кров?

Тож знатність, добродішність і краса –

Все рівне в них. Лиш одного забракло:

Щоб став дофін довершеним, потрібна

Вона йому, а він потрібен їй,

Щоб і вона довершеною стала.

Дофіна доля всипала дарами,

Хай знайде в ній доповнення до них.

Хай стане чоловік принцесі Бланці

Вінцем її чарівних переваг.

Коли зіллються два потоки срібні,

Щасливі будуть їхні береги,

Якими, королі, вам треба стати,

Дофіна і принцесу одруживши.
Такий союз скоріше, ніж гармати,
Для вас ворота наші відімкне:
Скоріш, ніж порох, що руйнує мури,
Відкрили б ми самі прохід у місто.
Але якщо не станеться цей шлюб,
До умовлянь глухі ми, наче море
У бурю; недовірливі, як леви;
Мов скелі, непорушні і тверді.
Смерть не така затята й невблаганна,
Як намір наш відстояти Анжер.

Б а й с т р ю к
Нарешті зупинився! Бо здавалось,
Що він з лахміття витрусить скелет.
Язик його випльовує слова
Про смерть, про ріки, про моря і скелі;
Базікає про левів, як дівчисько
Розказує про цуцика свого.
Напевне, він якомусь гармашу
Завдячує гарячністю своєю –
Все сипляться у нього з язика
Вогонь, гармати, вибухи і порох.
Слова, немов французькі кулаки,
У вуха б'ють. Мене так не глушили,
Відколи батька брата я назвав
Необережно татом.

Е л е о н о р а
(королю Джону)
Ти повинен
Погодитись на шлюб принцеси Бланки.
Племінниці признач багатий посаг.
Зміцнить і узаконить цей союз
Твої права на ще хитку корону,
І хлопчик, що для тебе небезпечний,
Не визріє під сонцем в сильний плід.
Король французький згодитись готовий.
Дивись, вони шепочуться. Спіши,
Допоки в них заграло честолобство,
Бо запал їх, що танути почав,

Зміцнять моління, співчуття і жалість.
Він знову стане кригою для нас.

П е р ш и й г о р о д я н и н
Що скажуть нам обидва королі
У відповідь на нашу дружню мову?

К о р о л ь Ф і л і п
Тобі, король англійський, перше слово:
Ти слухати анжерців побажав.

К о р о л ь Д ж о н
Якби дофін у цій прекрасній книзі
Зміг прочитати: "Я тебе люблю",
То я обдарував би наречену,
Як королеву: Мен, Турень, Анжу
І Пуатьє, і все, окрім Анжера,
Що нам підвладне звідси і до моря,
Позолотило б їй подружнє ложе;
Вона могла б за владою й багатством
Всіх обійти, хто нині рівні їй
За кров'ю, вихованням і красою.

К о р о л ь Ф і л і п
Що скажеш, сину? Подивись на Бланку.

Л ю д о в и к
Дивлюся, батьку. І в її очах
Я бачу диво, чудо із чудес:
У них відобразився я, мов тінь,
І стала тінь моя блискучим сонцем,
А син ваш тінню сонця цих очей.
Себе я так ніколи не любив,
Як полюбив зображення принадне
У дзеркалі очей прекрасних цих.

Б а й с т р ю к
"У дзеркалі очей її прекрасних"
Себе він бачить! Хай би він знайшов
Повішеним себе на грізних дугах
Іспанських брів, нехай би він зазнав

Четвертування повне в серці Бланки,
В собі відчувши зрадника кохання!
Як жаль, що віддзеркалиться в любові
І нею ж буде страчений за зраду
Такий нікчемний дурень, як дофін.

Б л а н к а
(до дофіна)

Для мене воля короля священна.
Якщо йому сподобалися ви,
То, бажане йому, мені бажане.
Примусити себе я можу легко
Любити те, що вкаже він мені.
Я не збираюсь вам лестити, принце:
Не все, що бачу в вас, любові варте,
Але не знайде і суворий суд
Того, що в вас ненавидіти можна.

К о р о л ь Д ж о н
Хай молоді вирішують. Що скажеш,
Племіннице?

Б л а н к а
Що честь мені велить
Не суперечить вашій мудрій волі.

К о р о л ь Д ж о н
А ти, дофіне, ти її полюбиш?

Л ю д о в и к
Спитайте краще: зміг би я тепер
Зректись своєї щирої любові?

К о р о л ь Д ж о н
Бери ж її, а з нею п'ять провінцій –
Вексен, Анжу, Мен, Пуатьє, Турень.
І на додачу десять тисяч марок
Англійської чеканки. В разі згоди,
Король Філіпе, руки їм з'єднай.

К о р о л ь Ф і л і п
Я дуже радий. Принце і принцесо,

З'єднайте руки, я вас заручаю.

Е р ц г е р ц о г

Хай і вуста з'єднають. Пам'ятаю,
Я цілувався у подібну мить.

К о р о л ь Ф і л і п

Анжерці, відчиняйте нам ворота!
Ви нам допомогли укласти мир, –
Прийміть же нас. Відбудеться вінчання
Негайно в храмі Пресвятої Діви.
Не бачу я Констанції між нами.
При ній би ці заручини навряд
Так легко і безболісно здійснились.
Хто скаже – де вона і юний принц?

Л ю д о в и к

У вас в наметі, в гніву і скорботі.

К о р о л ь Ф і л і п

Клянуся небом, цей новий союз
Її скорботи зменшити не зможе.
Англійський брате, чим би ми могли
Розрадити вдову? Сюди прийшли ми,
Щоб їй допомогти, та інший шлях
Нам вигода взаємна підказала.

К о р о л ь Д ж о н

Владнаємо ми якось це. Артура
Затвердимо ми герцогом Бретонським
І титул графа Річмонда дамо.
А ще дамо оцей Анжер багатий.
Хай посланець Констанцію запросить
Негайно на весілля. Сподіваюсь,
Що догодити зможемо їй так,
Щоб змовкли гнівні зойки. А тепер
Ходімо святкувати це неждане,
Але не менш приємне торжество.

Ідуть усі, окрім Байстріюка.

Б а й с т р ю к

Безумний світ! Безумці королі!
Безумне їх єднання! Побажавши
Позбавити Артура прав на ціле,
Віддав їм Джон частину володінь.
А той француз, що ніби воїн Божий
Ішов у бій за правду, совість, честь,
Розвісив вуха і піддався легко
Тому, хто спокушає нас на гріх,
Збиває нас усіх з прямого шляху
І зраджувати змушує собі.
Усі цьому дияволу покірні:
І королі, й бездомні жебраки,
І юнаки, і старці, і дівиці,
Яким втрачати нічого, крім цноти.
Диявол цей зовється просто – зиск.
Він спокушає всіх на цьому світі,
Який і сам ішов би по прямій,
Якби його, як камінь на дорозі,
Не збив проклятий зиск на манівці.
І той же зиск, отой підступний звідник,
Зманивши легковажного француза,
Відвів його від чистої мети –
Війни, що так шляхетно почалася –
До підлого, корисливого миру.
Але чому я сам картаю зиск?
Тому, що досі я не знав спокуси.
Чи зможу руку стиснути в кулак,
Коли монети ангелами зиску
Мені захочуть пестити долоню?
Ніхто мені їх зроду не давав,
І як злидар, обурений нуждою,
Я стверджую: "Найтяжчий гріх – багатство".
Розбагатівши за короткий строк,
Казав би я: "Убожество – то порок".
Будь, вигодо, богинею моєю,
Якщо й монархи зманюються нею.
(Іде геть.)

Д І Я Т Р Е Т Я

Сцена перша

Намет французького короля.

Входять К о н с т а н ц і я, А р т у р і С о л с б е р і.

К о н с т а н ц і я

Вінчаються і укладають мир!

Обманщики союз скріпили кровний!

Дофін одержить Бланку, Бланка – землі?

Не може бути. Ти щось не розчув,

Не те сказав. Ти розкажи спочатку.

Повір, твоїм словам немає віри.

Зізнайся: ти, напевне, жартував?

У це повірить просто неможливо:

Король поклявся нам допомогти!

За переляк ти маєш відповісти:

Я змучена – і вся тремчу від страху;

Пригнічена – я просто жертва страху;

Вдова – не маю захисту від страху;

Я жінка – і народжена для страху.

Хоч би й сказав, що ти пожартував, –

Душі не вгамувати хвилювання,

Не припиню тремтіти цілий день.

Скажи, чому хитаєш головою,

І на Артура дивишся печально,

І руку прикладаєш до грудей,

І сльози виступають на очах,

Немов потік, що заливає берег?

Чи ці ознаки стверджують правдивість

Твоїх звісток? Кажи! Та не повторюй

Всю розповідь. Скажи, це – не обман?

С о л с б е р і

Я передав правдиво вчинки тих,

Чий слова назвала ти обманом.

К о н с т а н ц і я

Якщо у горі вірити навчаєш,

Навчи його, як знищити мене.

Життя і віра стрінуться в двобою,

Як два бійця шалені, що обоє

Заздалегідь приречені на смерть.

Дофін на Бланці жениться! А сину

Опора – хто? Британець і француз
Віднині друзі... Що ж мені робити? –
Геть, посланець! Твої звістки огидні,
І ти огидним став мені також.

С о л с б е р і
Невже це злом було, якщо я вам
Сказав про зло, що завдали вам інші?

К о н с т а н ц і я
Це зло таке гидотне, що мені
Гидотний той, хто розповів про нього.

А р т у р
Я вас молю, утіштеся, матусю!

К о н с т а н ц і я
Якби ж то ти, хто взявся утішати,
Був виродком мерзенним і страшним,
Ганьбою материнської утроби,
Коростою і виразками вкритий,
Горбатий і кульгавий, ще й дурний, –
Я б не страждала і не жалкувала,
Бо я б тебе любити не могла.
Не вартий був би ти ані корони,
Ні крові королівської в собі.
Та ти красивий, мій синочку милий,
Ти створений для величі. Зробила
Тебе ніжнішим лілій і троянд
Природа благодатна. Тільки доля
Так безсоромно зрадила тебе,
Вступивши в блуд з твоїм злочинним дядьком.
Вона француза зиском поманила,
І він, твої зневаживши права,
Став звідником між долею і Джоном,
Розпусницею й злодієм відвертим. –
Зізнайся, посланець, що зрадив клятві
Король французький, і облий його
Словами лайки – бризками отрути.
А як не хочеш це зробити, – йди,
Щоб я сама лишилася із горем.

С о л с б е р і

Без вас, принцесо, не наслідуюсь я
До королів з'явитися на очі.

К о н с т а н ц і я

Ні, з'явишся. Я не піду з тобою.
Своє страждання гордості навчу
І підкорюсь сама своїй скорботі.
Тепер уже належить королям
З'являтися до мене і до неї:
Така важка скорбота, що її
Лиш ця земля і витримати може.
Свій трон ми тут знайшли, на цій землі.
Схиліться ж перед нею, королі!
(Сідає на землю.)
Входять к о р о л ь Д ж о н, к о р о л ь Ф і л і п,
Л ю д о в и к, Б л а н к а, Е л е о н о р а,
Б а й с т р ю к, е р ц г е р ц о г А в с т р і й с ь к и й і почет.

К о р о л ь Ф і л і п

Цей день віднині буде, мила дочко,
У Франції вважатися за свято.
Вславляючи його, затримав рух
Диск сонячний, що, як новий алхімік,
Всю землю намагається укрити
Покровом урочистим, золотим.
Цей день тепер в круговороті літ
Нехай святкують всі, як день щасливий.

К о н с т а н ц і я

(встаючи)
Як день нещасний, хай його клянуть.
Чим заслужив він славу? І за що
Його ти хочеш золотом вписати
В календарі поміж церковних дат?
Ні, день ганьби і зради власній клятві
Ти викресли із тижня назавжди.
Якщо ж він і залишиться, нехай
В цей день старанно моляться вагітні,
Щоб викинути їм не довелося
І пережити крах своїх надій.

Хай моряки в цей день страшаться бурі,
Кінчаються невдачами угоди,
Все розпочате викличе біду,
А вірність стане чорною брехнею!

К о р о л ь Ф і л і п
Клянуся небом, цей чудовий день
Не доведеться клясти вам, принцесо.
Хіба не дав я слово короля?

К о н с т а н ц і я
Те слово, як підроблена монета:
На ній – лице монарха, та вона
Не витримала проби. Ви – відступник.
Грозились ви ворожу кров пролити,
Натомість з нею зіллете свою.
І запал ваш, і поклик до війни
У вас від вигод миру охололи.
Для нас єднання ваше – то образа.
Карай за зраду, Боже, королів!
Вдова твого заступництва благає!
Не допусти, щоб цей проклятий день
Закінчився спокійно. Поміж ними
До ночі ворожнечу розпали!
Почуй мене!
Е р ц г е р ц о г
Спокійніше, принцесо!

К о н с т а н ц і я
Війна, війна! Для мене спокій – смерть!
Ерцгерцого, ліможський графе! Чом же
Трофей свій знаменитий ти ганьбиш?
Ти – раб насправді, боягуз, негідник.
В бою нікчемний, в підлості великий,
Ти – сильний тільки з сильними у спілці!
Фортуни лицар, б'єшся лиш тоді,
Коли твоя капризна господиня
Тебе оберігає у бою.
Ти теж – брехун, холуй при королях,
Низькопоклонник і порожній дурень!
Хіба не ти, холоднокровний рабе,

Пихато клявся, що стоїш за нас,
Що можу я довіритись сміливо
Твоїй удачі, доблесті і силі?
І ось – ти перебіг до ворогів!
Тобі ця шкіра лев'яча не личить.
Скинь лев'ячу, телячу одягни!

Е р ц г е р ц о г
Якби це чоловік посмів сказати!..

Б а й с т р ю к
Скинь шкіру лева, одягни телячу!

Е р ц г е р ц о г
Посмій лиш повторити це мені!

Б а й с т р ю к
Скинь шкіру лева, одягни телячу!

К о р о л ь Д ж о н
Не забувайся! Нам це не до серця.

Входить к а р д и н а л П а н д о л ь ф.

К о р о л ь Ф і л і п
Сюди іде святий легат від папи.

П а н д о л ь ф
Вітаю вас, помазаники Божі! –
Я, папи Іннокентія легат,
Пандольф, міланський кардинал, тебе,
Англійський Джоне, у ім'я Господнє
Прошу відповісти, як посланцю,
Навіщо ти образив тяжко церкву,
Завадивши вступити у права
Стефану Ленгтону, що обраний недавно
Архієпископом Кентерберійським?
Якою буде відповідь твоя?

К о р о л ь Д ж о н
Від імені кого із смертних можна

Допитувать помазаників Божих?
Чи ти не міг обрати, кардинале,
Смішніше і нікчемніше ім'я,
Аніж ім'я порожнє "Римський папа"?
Так і скажи йому, а ще додай,
Що італійський піп не буде більше
Збирати в межах наших володінь
Ні десятини, ні податків інших.
Якщо із волі неба ми – володар
Своєї, Богом даної, країни,
То під постійним захистом його,
Святим його покровом, будем править
Без жодної підтримки смертних рук.
Так папі і скажи: віднині ми
Не будемо загарбнику коритись.

К о р о л ь Ф і л і п
Англійський брате, ці слова – кощунство.

К о р о л ь Д ж о н
Хай вас і всіх монархів християнських
Підступний піп налигачем веде;
Хай вам такі страшні його прокляття,
Хоча від них неважко відкупитись:
За золото, за гроші – за сміття –
Одержите відпущення гріхів
У того, хто за свій мерзенний торг
Прощення сам позбудеться; і хай ви
Завжди готові хитрого волхва
Підлещувати щедрими дарами, –
Мені його прокляття – пил і порох,
І кожен друг його для мене ворог!

П а н д о л ф
Тоді законну владу маю я
Тебе проклясти й відлучить від церкви.
Благословен твій підданий, якщо
Тобі, еретику, порушить вірність!
Благословен і славен буде той,
Чия рука відкрито чи таємно
Твоє життя гріховне перерве!

К о н с т а н ц і я

Хай голос мій зіллється з гласом Риму!

Наш отче-кардинал, скажи "амінь"

Моїм прокляттям. Більше прав, ніж я,

Його клясти ніхто не може мати.

П а н д о л ь ф

Прокляття церкви і святе, й законне.

К о н с т а н ц і я

Як і моє. Коли не міг закон

На захист правди встати, - не повинен

Він помсті незаконній заважати.

Закон Артуру трону не поверне,

Бо узурпатор - сам собі закон.

Якщо ж увесь закон - одна неправда,

Мені не зможе він закрити рот.

П а н д о л ь ф

(до французького короля)

Філіпе, стережись прокляття церкви

І розірви союз з єретиком!

Якщо не буде він коритись Риму,

Французів проти нього поведи.

Е л е о н о р а

Ти зблід, король? Дивись, не розривай

Союзу з нами!

К о н с т а н ц і я

Стережись, нечистий:

Розкається Філіп, порве союз,

І втратиш владу над його душею.

Е р ц г е р ц о г

Прислухайся, король, до кардинала.

Б а й с т р ю к

Скинь шкіру лева, одягни телячу!

Е р ц г е р ц о г

Зухвальцю, я образу проковтну,
Бо я...
Б а й с т р ю к
...відомий глоткою своєю.

К о р о л ь Д ж о н
Що скажеш ти, Філіпе, кардиналу?

К о н с т а н ц і я
А що сказати? Згодитись – і все!

Л ю д о в и к
Подумайте, що вибрати вам, батьку:
Тяжке прокляття церкви чи утрату
З англійцем ледь народженої дружби?
Що менше небезпечне?

Б л а н к а
Папський гнів.
К о н с т а н ц і я
Людовику! Тебе збиває з толку
Лукавий біс у образі дружини.

Б л а н к а
Нужда в тобі говорить, а не совість.

К о н с т а н ц і я
Звичайно; і якщо ти визнаєш
Те, що нужда вбиває нашу совість,
То визнати повинна і таке:
Коли я необхідного доб'юся,
Тоді в мені і совість оживе.
Не затопчіть же совість остаточно!

К о р о л ь Д ж о н
Збентежений король, тому й мовчить.

К о н с т а н ц і я
Не слухай їх, відповідай як треба.

Е р ц г е р ц о г

Відповідай і сумніви відкинь.

Б а й с т р ю к

А ти собі накинй телячу шкіру.

К о р о л ь Ф і л і п

Хвилююсь я. Не знаю, що сказати.

П а н д о л ь ф

А що сказати міг би ти для того,
Щоб не зазнати гірших хвилювань –
Церковного відлучення й прокляття?

К о р о л ь Ф і л і п

Достойний отче, як вчинили б ви,
Коли були б ви на моєму місці?
Ми тільки-но з моїм англійським братом
Потисли міцно руки, закріпивши
Єднання душ і добрий наш союз
Священним актом непорушних клятв.
Повіяло в словах, що ми сказали,
Взаємною довірою і миром
Для наших королівств і нас самих.
Щоб по руках ударити в угоді,
Нам довелось їх мити: свідок Бог,
Їх забруднив війни кривавий пензель,
Позначивши незгоди королів.
Тепер ці руки, вимиті ретельно
І зведені у дружньому стисканні,
Повинні розірвати свій союз?
Чи можна так із небом жартувати,
Жбурляючися вірністю, як діти,
Порушуючи клятви безтурботно
І розриваючи стискання рук?
Чи можна шлюбну постіль розтоптати
Ще юного, усміхненого миру
Ногами війська, що іде у бій,
І гнівною гримасою спотворить
Взаємності довірливе чоло?
Не допусти цього, святий прелате!
Ти небом напоумлений – знайди,

Відкрий нам вихід правильний, і ми
Все приймемо, зберігши нашу дружбу.

П а н д о л ь ф

Ця дружба із англійцем – неподобство.
Берись до зброї, стань на захист церкви,
А то відчуєш, сину бунтівний,
Всю силу материнського прокляття!
Ти краще би тримав змію за жало,
За лапу взяв розлюченого лева
Чи тигра б ти за ікла ухопив,
Ніж руку ту, що нині ти стискаєш!

К о р о л ь Ф і л і п

Забрати можу руку, та не вірність.

П а н д о л ь ф

То вірність проти вірності повстане,
На слово – слово, клятва – проти клятви,
Як в міжусобних війнах. Та тепер
Ти виконай обітницю найпершу,
Що дав ти небу, – боронити церкву.
У інших клятвах зрадив ти собі,
Дотримуватись їх ти не повинен.
Той, хто поклявся заподіять зло,
Вершить добро, якщо не вірний слову;
Буває добрим ділом бездіяльність.
Якщо зійшов ти з правого шляху,
Зійди з лихого: викривлення це
У результаті виправленням стане.
Брехня брехню здолає – лікарі
Так опіки тяжкі вогнем лікують.
Опорою для клятви служить віра,
Твоя ж присяга суперечить їй.
Ти вірою поклявся проти віри
І клятвою бажав би ствердить право
Порушити обітницю свою.
Тож знай: ти маєш діяти лиш так,
Як вимагає щонайперша клятва,
Інакше всі обітниці – то глум!
Якщо своїй обітниці ти зрадив

І слово дав, то, стримавши його,
Ти лиш поглибиш необачну зраду.
Якщо порушиш попередню клятву
Наступною, – повстанеш проти себе.
Та, гордо відвернувшись від спокус,
Одержиш ти моральну перемогу,
Коли собі ти вірність збережеш.
Іди шляхами правди, і тебе
Підтримає свята молитва церкви.
А ні, – тоді на тебе упаде
Прокляття наше непоборним гнітом,
І ти під ним у відчаї помреш.

Е р ц г е р ц о г
Бунт, непокора!
Б а й с т р ю к
Знову за своє?
Запхати б в рот тобі телячу шкіру!

Л ю д о в и к
До зброї, батьку!
Б л а н к а
Як? У день весілля?
На родичів дружини нападеш?
Чи на бенкет ми мертвих зберемо?
Чи музикою будуть зойки пекла,
Ревіння труб і гуркіт барабанів?
Чекай, мій чоловіче! (Дивно як
В моїх устах звучить таке звертання!)
Хоча б заради імені цього,
Що мій язик уперше вимовляє,
Навколішках прошу тебе: у битву
З моїм англійським дядьком не вступай!

К о н с т а н ц і я
Хоч на моїх колінах мозолі,
Благаю біля ніг твоїх, дофіне,
Святої волі неба не порушуй!

Б л а н к а
Тепер побачу, як мене ти любиш:

Чи значать щось для тебе умовляння
Дружини, Богом даної тобі?

К о н с т а н ц і я
За голос твій сильніший голос честі.
Вона йому – опора, як для тебе
Опора – він. Не забувай про честь!
Л ю д о в и к
Як можете так холодно ви, батьку,
Церковні умовляння зустрічати?

П а н д о л ь ф
(до короля Філіпа)
Ще трохи, і тебе я прокляну!

К о р о л ь Ф і л і п
Це без потреби. – Джоне, ми віднині,
Як і раніш, смертельні вороги.

К о н с т а н ц і я
До тебе знову повернулась велич!

Е л е о н о р а
Яка бридка французька непостійність!

К о р о л ь Д ж о н
Години не мине, король французький,
Як рішення своє ти проклянеш.

Б а й с т р ю к
Цей час – годинникар, а ще й – могильник,
Примусить короля до каяття.

Б л а н к а
В крові заходить сонце. День померкнув.
Чий бік прийняти мушу я тепер?
Простягнута одна моя рука
Французові, а до англійця – друга.
Повинна навпіл розірватись я.
Не можу я бажати чоловіку
Перемогти, бо це – загибель дядьку.

Не побажаю батькові удачі:
Це для бабусі – крах усіх надій.
Хоч хто б тут верх узяв, мені поразку
Віщує будь-який кінець війни.

Л ю д о в и к
Твоє, дружино, щастя там, де я.

Б л а н к а
З тобою доля зв'язана моя.

К о р о л ь Д ж о н
Племіннику, шикуй мої війська!
Байстрюк іде геть.
Король французький, полум'ям палає
Мій справедливий гнів. Цей жар ніщо
Залити не зуміє – тільки кров
Синів найкращих вашої землі.

К о р о л ь Ф і л і п
Та перше, ніж заллеш його ти кров'ю,
Цей жар шалений спопелить тебе.
Біда тебе чекає, лиходій!

К о р о л ь Д ж о н
Не більше, ніж тебе. – До зброї! В бій!

Ідуть геть.

Сцена друга

Рівнина поблизу Анжера.
Шум битви, сутички. Входить Б а й с т р ю к
з головою ерцгерцога Австрійського.

Б а й с т р ю к
Гарячий день надміру, присягаюсь,
Немов якийсь диявол із небес
На землю сіє біди. Поклади
Тут голову ерцгерцога, Філіпе,
І трохи відпочинь.

Входять к о р о л ь Д ж о н, А р т у р і Х'юберт.

К о р о л ь Д ж о н

Ти, Х'юберте, за хлопцем прослідкуй.

А ти, Філіпе, якомога швидше

До матері спіши на допомогу:

Її намет вже ворог оточив.

Б а й с т р ю к

Я королеву виручив, не бійтесь,

Та треба поспішати, мій король.

Іще одне зусилля - і успішно

Закінчимо ми нині ратний труд.

Ідуть геть.

Сцена третя

Там же.

Шум битви, сутички, відбій.

Входять к о р о л ь Д ж о н, Е л е о н о р а,

А р т у р, Б а й с т р ю к, Х'ю б е р т і почет.

К о р о л ь Д ж о н

Хай буде так.

(до Елеонори)

Ви, матінко, лишіться

У нас в тилу із силами значними.

(до Артура)

Ти не журись, племіннику: тебе

Бабуся дуже любить. Я ж, як дядько,

Тобі готовий батька замінить.

А р т у р

О, матінка тепер помре від горя!

К о р о л ь Д ж о н

(Байстрюкові)

А ти мерщій до Англії пливи

І до приїзду нашого гарненько

Мішки скупих абатів розтряси,

Дай полоненим ангелам свободу.
Пора вже тим, хто розжирів від миру,
Голодних годувати вояків.
Даю тобі всю владу – дій сміливо.

Б а й с т р ю к
Ні дзвонам, ані книгам, ні свічкам
Не стримати мене, коли з'явлюся
За золотом і сріблом. Прощайте!
(до Елеонори)
Цілую руку й помолюсь за вас,
Якщо на мене найде благочестя.

Е л е о н о р а
Прощай, онуче милий!

К о р о л ь Д ж о н
Їдь із Богом!
Байстрюк іде геть.

Е л е о н о р а
(до Артура)
Ходім зі мною, милий мій онучку.
(Відводить Артура на бік.)

К о р о л ь Д ж о н
Мій Х'юберте, ти вже зробив для нас
Багато добрих справ. Я відчуваю
Себе твоїм великим боржником.
Тому моя душа готова щедро
З тобою розплатитись за любов.
Тобі я вдячний, Х'юберте, за вірність.
Дай руку, друже. Щось би я хотів
Тобі сказати, та потрібно краще
Мелодію до пісні підібрати.
Клянусь, незручно навіть говорити,
Як я тебе ціную між людьми.

Х'ю б е р т
Володарю, безмежно вдячний вам.
К о р о л ь Д ж о н

Іще нема причини для подяки,
Та прийде час – як тягнеться він довго! –
І я з тобою щедро розплачусь.
Хотів тобі сказати... тільки потім.
На небі сонце сяє, пишний день
Від надлишку безпечності земної
Такий ясний, веселий, метушливий, –
Мої слова, напевне, не для нього.
Але якби чавунним язиком
Тривожив північ мідний голос дзвону,
Якби на кладовищі ми стояли
І гнувся ти під тягарем скорбот,
Була б то інша справа! В час звичайний
Снує по жилах легковажно кров,
Примушує блищати наші очі
Й безглуздо посміхатися – лице.
Ця безпідставна радість не підходить
До того, що сказати б я хотів.
Якби від почуття скорботи й суму
Зробилась кров лінивою й густою,
Якби мене ти бачив без очей,
І чув без вух, і міг відповідати
Без язика, лиш думкою одною,
Тоді, напевне, і при світлі дня
Свої думки я в тебе перелив би.
Та стримаюсь. Хоч твердо, друже мій,
Я впевнений у вірності твоїй.

Х'ю б е р т

Моя любов до вас така велика,
Що я зробити все для вас готовий,
Хоча б мені загрожувала смерть.

К о р о л ь Д ж о н

Я знаю це, мій Х'юберте. Все зробиш.
Поглянь тепер на хлопчика цього.
Зізнатись мушу: на шляху моєму
Трапляється він всюди, як змія.
Ти розумієш? Сторожем до нього
Тебе король приставив не дарма.

Х'ю б е р т

Я сторожити буду так, щоб хлопець
Вам не завадив.

К о р о л ь Д ж о н

Смерть.

Х'ю б е р т

Король?

К о р о л ь Д ж о н

Могила.

Х'ю б е р т

То він помре.

К о р о л ь Д ж о н

Доволі. Спав тягар

З душі моєї. Х'юберте, поки що

Нічого не кажу про нагороду,

Та пам'ятай... — Матусе, прощайте

І ждіть підкріплень, я їх вам пришлю.

Е л е о н о р а

Господь тебе за це благослови!

К о р о л ь Д ж о н

Племіннику, ти в Англію поїдеш.

Тобі слугою вірним буде Х'юберт.

Негайно вирушаємо в Кале.

Ідуть геть.

Сцена четверта

Там же.

Намет французького короля.

Входять к о р о л ь Ф і л і п, Л ю д о в и к,

П а н д о л ь ф і почет.

К о р о л ь Ф і л і п

Так ураган скажений безнадійно

По морю розкидає кораблі
Згуртованої, сильної ескадри.

П а н д о л ь ф
Кріпиться! Все залагодиться якось.

К о р о л ь Ф і л і п
Залагодиться? Гірше не буває.
Чи не розбиті ми? Чи наш Анжер?
Чи друзі не загинули у битві?
Чи не потрапив у полон Артур?
Чи не пішов додому переможно
Англієць, за тили не боячись?

Л ю д о в и к
Джон укріпив свої завоювання.
Зберіг він розрахунок і порядок
У поспіху кровопролитних дій.
Ми про таке не чули й не читали.

К о р о л ь Ф і л і п
Так, дякуючи доблесті його,
Поразка наша не така ганебна.
Входить К о н с т а н ц і я.
Дивіться, хто іде. Її душа
Ще зберігає, всупереч бажанню,
У грудях, як в тюрмі або в могилі,
Останній подих марного життя. –
Ходімо звідси, мила герцогине.

К о н с т а н ц і я
Ось наслідки укладеного миру!

К о р о л ь Ф і л і п
Терпіння, герцогине, заспокойтесь!

К о н с т а н ц і я
Не треба ні порад, ні допомоги:
Мені єдина допомога – смерть!
Її одну люблю і закликаю:
Духмяний сморід! Неквапливий тлін!

Ненависна й жахлива для щасливих,
Ти з ложа ночі вічної повстань!
Бридкі кістки цілунками я вкрию,
В твій череп очі вставлю я свої.
Хай черви пальці обів'ють, мов кільця,
Земля могильна мій заповнить рот,
Щоб стала я страшним, огидним трупом,
Як ти сама! Прийди і вишкір зуби!
За посмішку сприйму я цей оскал
І, як дружина ніжна, цілувати
Тебе почну. Прийди, коханко горя!

К о р о л ь Ф і л і п

О, страднице прекрасна, заспокойтесь!

К о н с т а н ц і я

Не змовкне голос, доки подих є!
Якби він був, неначе гуркіт грому,
Скорботним словом потрясла б я світ
І смерть від сну важкого розбудила,
Що на мої слабкі жіночі зойки
Не поспішає встати і прийти.

П а н д о л ь ф

Не горе ваша мова, а – безумство.

К о н с т а н ц і я

Твої слова – це наклеп, отче мій.
Я не безумна. В горі рву волосся
З нещасної своєї голови.
Констанцією змалечку зовуся.
Я Готфріда дружиною була.
Артур – мій син, я втратила його
І, мабуть, він загинув. Я б хотіла
І розум втратить свій, щоб ні себе,
Ні відчаю свого не пам'ятати!
Позбав мене ти розуму, прелате,
І будеш зарахованим в святі.
Я не безумна, горе пам'ятаю,
І розум цей підказує мені,
Що кращий шлях позбутися скорботи –

Саму себе позбавити життя.
Безумною була б – забула б сина
І тішилась би лялькою з тряпок.
Я не безумна: надто вже болюче
Мені шматує душу ця біда!
(Рве на собі волосся.)

К о р о л ь Ф і л і п
О, заплетіть свої прекрасні коси!
Як горнуться в одне окремі пасма!
Там, де з'явилась нитка сивини,
До неї, поділяючи нещастя,
Неначе вірні і надійні друзі,
Без ліку інші туляться нитки,
Що нерозривно з'єднані в скорботі.

К о н с т а н ц і я
Пустіть мене до Англії, молю!

К о р о л ь Ф і л і п
Прошу вас коси заплести.

К о н с т а н ц і я
Навіщо?
Я розпустила їх, коли кричала:
"Якби ці руки вирвати могли
З полону сина, як дають свободу
Вони волоссю, пасмами рвучи!"
Тепер мене обтяжує ця воля;
Своє волосся знову я зв'яжу,
Як у полоні зв'язаний мій син.
Ви, отче-кардинале, говорили,
Що рідних ми зустрінемо в раю:
Якщо це так, то сина я побачу!
Від Каїна, від першої дитини,
До тих дітей, що народились вчора,
На цій землі, я певна, не було
Для матері прекраснішого сина!
Та квітку цю згризе хробак скорботи,
І зникне із лиця його краса,
І стане він худим, слабким, поблідлим,

Як після лихоманки, і помре,
І я його на небі не впізнаю,
І, отже, вже ніколи і ніде
Не бачити мені мого синочка!

П а н д о л ь ф
Подібний відчай – то великий гріх.

К о н с т а н ц і я
Слова людини, що не мала сина.

К о р о л ь Ф і л і п
Вам горе ваше дороге, як син.

К о н с т а н ц і я
Для мене сина горе замінило,
Лежить в його постелі, як дитина,
Зі мною розмовляє так, як він,
Мені в обличчя дивиться привітно,
І рухами, і одягом його
Нагадує для серця милий образ.
Я полюбила горе, наче сина.
Прощайте! Я б вас краще утішала,
Якби зазнали ви подібних втрат.
Не хочу я волосся заплітати –
В моїй душі і в помислах сум'яття.
О Боже! Мій Артуре, хлопчик мій!
Ти – радість і життя, ти – все на світі!
Ти – втіха для невтішної вдови!
(Іде геть.)

К о р о л ь Ф і л і п
Піду за нею, щоб біди не сталось.
(Іде геть.)

Л ю д о в и к
Нема й для мене щастя на землі.
Нудне життя, як вислухана двічі
Тужлива казка, що вганяє в сон.
У світі десь поділась насолода –
Лишилися ганьба і гіркота.

П а н д о л ь ф

Буває перед зціленням недуги,
Перед відновленням життєвих сил,
Хвороби злісний напад найсильнішим:
Болюче зло приречене вражає.
Скажи, що втратив ти, програвши бій?

Л ю д о в и к
Всю славу, щастя, радість днів майбутніх.

П а н д о л ь ф
Якби ти переміг, то все програв би.
Якщо ласкава доля до людей,
Суворіший тоді у неї погляд.
Хоч дивно це, та сумніву немає,
Що, перемігши вас, британський Джон
Насправді втратив набагато більше.
Ти засмутився, що Артур в полоні?

Л ю д о в и к
Не менше, ніж британець торжествує.

П а н д о л ь ф
Твій розум юний, як і кров твоя!
Дослухайся до слів моїх пророчих
І пам'ятай, що можуть ці слова,
Як вихор, до останньої піщинки
Змести весь бруд і порох на шляху,
Що приведе тебе на трон британський.
Задумайся: забрав Артура Джон,
Та поки в жилах у цього хлопчиська
Нуртує кров, ні на одну годину,
Ні на хвилину, навіть ні на мить
Злочинець вже не матиме спокою.
Той скіпетр, що зухвало він здобув,
Не втримати інакше, ніж насильством.
Для того, хто обрав слизьку дорогу,
Огидної опори не буває.
Щоб встояв Джон, впаде слабкий Артур.
Хай буде так, якщо це неминуче.

Л ю д о в и к

Яка для мене користь, як умре він?

П а н д о л ь ф

А ти, принцеси Бланки чоловік,
На володіння ті пред'явиш право,
Які вважались власністю Артура.

Л ю д о в и к

Щоб і життя я втратив, як Артур?

П а н д о л ь ф

Який ти юний у старому світі!
Хай Джон хитрує, та за тебе час.
Хто проливає кров, щоб врятуватись,
У ній і захлинеється врешті-решт.
Дитину вбивши, цим діянням злісним
Остудить він серця свого народу.
І ледь можливість з'явиться найменша,
Повстануть всі, щоб скинути його.
У явищах природних на землі
І в небі, – що б не трапилось раптово:
Шалений смерч, буран чи градобій, –
Розумну відкидаючи причину,
Побачать диво, натяк, передвістя,
Зловісний метеор, небесний знак,
Який віщує кару королю.

Л ю д о в и к

То, може, він Артура й не зачепить:
Йому достатньо буде і тюрми.

П а н д о л ь ф

Хоча б він був живий, коли король
Дізнається, що ти ідеш війною, –
Він в той же час помре. Серця людей
Обурення охопить; всі захочуть
Негайних змін, і привід для повстання
Надасть кривавий злочин короля.
Я так і бачу цей народний вибух,
Який повинен нам допомогти.
Якраз тепер безбожний Фоконбрідж,

Байстрюк безрідний, у англійських землях
Церкви грабує і плюндрує віру.
Була б там тільки дюжина французів, –
До себе приманили би вони,
Як дудка птахолова, десять тисяч.
Так грудка снігу, скочуючись вниз,
Стає невдовзі сніжною горою.
Дофіне мій, ходім до короля!
Ти ще не знаєш, що здобути можна
З людського невдоволення й образи.
На Англію! Король нам згоду дасть.

Л ю д о в и к
Смілива думка – поміч у борні.
На ваше "так" король не скаже "ні".

Ідуть геть.

Д І Я Ч Е Т В Е Р Т А

Сцена перша

Кімната в замку.
Входять Х'ю б е р т і два к а т а.

Х'ю б е р т
Залізо розпечить і станьте тут,
За килимом. Коли ногою тупну,
Біжіть до мене: схопите хлопчину,
Якого ви побачите зі мною,
І до стільця прив'яжете. Ідіть!

П е р ш и й к а т
Я сподіваюсь, є у вас наказ?

Х'ю б е р т
Не сумнівайся. Будьте наготові.
Кати виходять. Входить А р т у р.
Іди до мене. Мушу щось сказати.

А р т у р

День добрий!

Х'ю б е р т

І тобі також, малий.

А р т у р

Так, я малий, хоча права я маю,

Щоб стати більшим. Ти чому сумний?

Х'ю б е р т

Це правда. Я бував і веселішим.

А р т у р

О Господи, а я чомусь вважав,

Що тільки я сумним повинен бути.

У Франції у молодих дворян –

Я пам'ятаю – деś взялася примха

Здаватися похмурими, як ніч.

Коли б я був на волі пастухом,

То, присягаюсь, цілий день сміявся б!

Веселим був би й тут, коли б від дядька

Не сподівався підступів нових.

Його боюсь я, він мене боїться.

Чи винен я, що Готфрід – батько мій?

Якби насправді був для мене батьком

Ти, Х'юберте, то ти б мене любив.

Х'ю б е р т

(на бік)

Мовчати треба. Цей дитячий лепет

У серці здатен пробудити жалість.

Пора кінчати.

А р т у р

Х'юберте, чому

Такий блідий ти нині? Ти не хворий?

Нехай би ти хоч трохи занедужав,

Щоб міг я ніч просидіти з тобою.

Я більш тебе люблю, ніж ти мене.

Х'ю б е р т

(на бік)

Його слова мені шматують серце.

(Простягає йому папір.)

Читай, Артуре.

(на бік)

Сльози із очей

Мені виносять біль душі назовні.

Кінчати треба, бо моя рішучість

Спливе із мене бабськими слізьми.

(голосно)

Не добереш? Погано написали?

А р т у р

Для злої справи – аж занадто добре.

Повинен ти розпеченим залізом

Мене позбавить зору?

Х'ю б е р т

Так, дитя.

А р т у р

Ти виконаєш це?

Х'ю б е р т

Зробити мушу.

А р т у р

І зможеш це? Чи пам'ятаєш ти,

Як розболілась голова у тебе

І хусткою її я пов'язав?

Була вона найкращою у мене;

Її мені принцеса вишивала,

І я назад ту хустку не забрав.

На голові твоїй тримав я руку

До півночі, як маятник старанний,

Щоб час для тебе швидше проминав.

Питав тебе: "Де боляче? Чи краще?

Чи можу чимось я допомогти?"

Син бідняка тебе не доглядав би

І не знайшов для тебе слів ласкавих,

А принц оберігав тебе вночі.

Ти, може, скажеш, що моя любов –

Брехня, облуда; думай, як захочеш,

І що тобі завгодно, те й роби.

Ти хочеш очі випекти мені,

Які на тебе, Х'юберте, ніколи
Не подивились гнівно?

Х'ю б е р т
Я поклявся
Їх випекти розпеченим залізом.

А р т у р
Можливі тільки в наш залізний вік
Такі діла! Але саме залізо,
Хоч на вогні його ти розпечеш
І піднесеш розжарене до мене,
Нап'ється сліз моїх, і згасить жар,
І виконати злочин не зуміє.
Воно іржею вкриється само
Від сорому за намір свій жорстокий.
Якби з'явився ангел і сказав,
Що Х'юберт осліпить мене бажає,
То я б йому нізащо не повірив.

Х'ю б е р т
(тупає ногою)
Сюди!
Входять к а т и із залізом і мотузками.
Зробіть скоріше, що звелів!

А р т у р
Врятуй мене, мій Х'юберте! Я сліпну
Від їх звірячих поглядів. Врятуй!

Х'ю б е р т
Подайте прут, а хлопчика зв'яжіть!

А р т у р
Навіщо? Не в'яжіть мене, не треба!
Я не здригнусь, стоятиму, мов камінь.
Заради Бога, не в'яжіть мене!
О Х'юберте, почуй і прожени
Оцих людей! Я буду як ягнятко;
Не ворухнусь, не крикну, не погляну
На це страшне залізо. Прожени їх –

І муки всі я вибачу тобі.

Х'ю б е р т

Залиште нас. Чекайте за дверима.

П е р ш и й к а т

Я – з радістю: подалі від злочинства.

Кати виходять.

А р т у р

О горе! Друга звідси я прогнав!

Хоч він страшний, та має добре серце.

Хай вернеться і жалістю своєю

Твою пробудить...

Х'ю б е р т

Хлопче, приготуйся!

А р т у р

Нема надії?

Х'ю б е р т

Ні: осліпнеш ти!

А р т у р

О Боже! Та коли б тобі у око

Потрапила піщинка, мошка, волос –

Ти зрозумів би, що й дрібниця здатна

Замучить нас, і намір твій лихий

Тобі б жахливим і злочинним здався.

Х'ю б е р т

Ти обіцяв мовчати, тож мовчи!

А р т у р

Мій Х'юберте, щоб захистити очі,

Двох язиків не вистачить мені.

Не затикай мені, будь ласка, рота,

Або вже краще вирви мій язик,

Та очі збережи, щоб міг я бачить,

Щоб хоч дивитись я на тебе міг.

Поглянь, твоє залізо захололо

І очі вже не випалить.

Х'ю б е р т
Його
Я знову розпечу.

А р т у р
Не зможеш, ні,
Бо і вогонь уже погас від жаху.
Він людям даний був колись на радість,
Не хоче сам вогонь робити зло.
Уже вугілля не палає злістю,
Небесний подих жар охолодив,
І попіл каяття укрит вугілля.

Х'ю б е р т
Мій подих знову оживить вогонь.

А р т у р
Але вуглини знов почервоніють
Від сорому за тебе, і тоді,
Можливо, сором і тебе охопить.
Так часом пес господаря кусає,
Який його на іншого цькує.
Усе, що готував мені для муки,
Служити відмовляється; вогонь,
Як і залізо, милості не знає,
Та зжалився. Жорстокий тільки ти!

Х'ю б е р т
Хай буде так! Життя відради, зору,
Тебе я не позбавлю за усі
Багатства, що твій дядько обіцяв,
Хоч я тебе поклявся осліпити.

А р т у р
Тепер ти знову Х'юбертом зробився!
Я впізнаю тебе.

Х'ю б е р т
Доволі слів.
Одержить від донощиків своїх
Твій дядько, наш король, брехливу звістку,

Що ти загинув. Спи, дитя, без страху
І пам'ятай: за всі скарби земні
Не вчинить зла тобі ніколи Х'юберт.

А р т у р
Спасибі, милий Х'юберте!

Х'ю б е р т
Мовчи.
Іди за мною тихо. Через тебе
Тепер я у великій небезпеці.

Ідуть геть.

Сцена друга

Палац короля Джона.
Входять король в короні, Пембрук, Солсбері
та інші лорди. Король сідає на трон.

К о р о л ь Д ж о н
Ми знову тут і знову у короні;
Ви, сподіваюсь, раді бачить нас.

П е м б р у к
Якби не ваша королівська воля,
Потреби у повторі не було би:
Були ви короновані, із рук
Ніхто не виривав монаршу владу,
Народну вірність не поганив бунт
І змін країна ваша не чекала.

С о л с б е р і
І через це коронуватись вдруге,
Високий сан підносити ще вище,
На лілію білила нанести,
На золото накласти позолоту
І лоск – на лід, фіалку напахати,
Прикрасить зайвим кольором веселку,
Підсилить сонце полум'ям свічі –
Даремна праця і порожня розкіш.

П е м б р у к

Ми всі покірні волі короля,
Та цей обряд на розповідь подібний,
Повторювану вдруге без потреби,
Що наганяє на усіх нудьгу.

С о л с б е р і

Цей стародавній, звичний всім, обряд
Спотворено повтором непотрібним.
Як зміна вітру змушує судно
Змінити курс, так і ухвала ваша
Збиває з толку, сумніви і страх
Вселяє в душі: важко вірить правді,
Що в чудернацький схована убір.

П е м б р у к

Коли себе умілий ремісник
Захоче перевершити в роботі,
Він може зіпсувати виріб свій.
Як часто, виправляючи помилку,
Ми можемо посилити її,
Бо латку помічаємо скоріше,
Ніж на одежі дірочку малу.

С о л с б е р і

Тому ми і вважали непотрібним
Нове коронування. Тільки ви
До наших не прислухались порад.
Втім, це пусте, бо всі бажання наші
Коритись мають волі короля.

К о р о л ь Д ж о н

Я дещо вам відкрив із тих причин,
Які мене до цього спонукали.
Вони вагомі, як на мене. Потім
Відкрию й інші. Наші остороги –
Ніщо для них. А зараз би хотів
Я вислухати ваші побажання.
Готовий я прислухатись до вас
І виконати все, що в нашій волі.

П е м б р у к

Насмілюся від імені присутніх
Вам викласти бажання наше спільне:
Прошу для себе, і заради них,
І, що найголовніше, вам на благо, –
Бо це для нас усіх – турбота перша, –
Племінника звільнити із тюрми.
Давати непотрібно поговору
І сумнівам людей недобрий привід:
Якщо за правом вам належить те,
Чим ви розпоряджаєтесь, навіщо
Зі страху, що схиляє до неправди,
Ви ув'язнили рідне вам дитя,
Позбавивши його розваг хлопчачих,
І прирікли на нещасття його?
Щоб вороги престолу не зуміли
Цим скористатись, молимо ми вас
Прислухатись і дати волю принцу.
Для себе нам нічого не потрібно:
Його свобода – нам усім на благо
І вам на благо буде, мій король.

К о р о л ь Д ж о н

Я згоден з вами. Виховання принца
Вам доручити хочу.
Входить Х'ю б е р т.
З чим прийшов?
(відводить його вбік)

П е м б р у к

Це той, кому доручене злочинство:
Наказ письмовий, що одержав він,
Показував моему другу Х'юберт.
В очах його я бачу гріх тяжкий,
А вигляд весь, похмурий і жахливий,
Виказує сум'яття у душі.
Можливо, він вже виконав усе,
На що дістав доручення в наказі?

С о л с б е р і

Король то зблідне, то почервоніє.
З бажанням совість бореться й жене

По жилах кров, немов того герольда,
Що бігає від війська і до війська.
Дозрів, напевне, пристрасті гнійник.

П е м б р у к
Коли прорветься, – бризне гній страшний,
Що вихлюпне й життя малого принца.

К о р о л ь Д ж о н
(підходячи до лордів)
Ми руку смерті стримати не владні!
Хоч добра воля у мені жива,
Смерть не дозволить виконати просьбу:
Приніс він звістку, що Артур помер.

С о л с б е р і
Ми знали, що смертельна ця недуга.

П е м б р у к
Звістки, що він помре, прийшли раніше,
Ніж нездоровим він себе відчув.
Розплата вже чекає винуватця
Якщо не тут, то там, на небесах.

К о р о л ь Д ж о н
Чом дивитесь так грізно і похмуро?
Чи я керую ножицями долі?
Чи над життям і смертю владен я?

С о л с б е р і
Нечиста гра. Яка ганьба, що велич,
Принизилась до неї так відверто!
Бажаю й далі успіхів у ній.
Прощайте!

П е м б р у к
Лорде Солсбері, чекайте.
Удвох ми з вами підемо шукати,
Де володіння бідного Артура –
Могила щойно вирита його.
Була у нього спадщина – весь острів,
Три фута він отримав. Підлий світ!

Не сила вже терпіти це. Якби
Скоріше з нас упав тягар ганьби!
Лорди ідуть геть.
К о р о л ь Д ж о н
Вони пішли обуреними. Каюсь:
Державу не збудуєш на крові,
І смерть чужа життя не порятує.
Входить г о н е ц ь.
Похмурий погляд твій. А де ж рум'янець,
Що на твоїх щоках завжди палав?
Ці чорні хмари провіщають бурю.
Які новини з Франції приніс?

Г о н е ц ь
Вся Франція на Англію іде.
Таких великих сил ще не збирали
Для вторгнення. Ви навчили їх
Не зволікати, діяти раптово.
І замість звістки, що збирають військо,
Приніс я звістку, що воно вже тут.

К о р о л ь Д ж о н
Та де ж були вивідачі мої?
Валялись п'яні? Що робила мати?
Хіба вона не чула, скільки війська
Зібрав француз?

Г о н е ц ь
Володарю, земля
Заткнула вуха їй. В день перший квітня
Померла раптом королева-мати.
А за три дні до того вмерла також
Констанція, що з розуму зійшла.
Цю звістку випадково я одержав
І за її правдивість не ручусь.

К о р о л ь Д ж о н
Підступна доле, трохи зачекай!
Вступи зі мною в спілку, щоб зумів я
Роздратування лордів заспокоїть.
Померла мати! Вторглися французи! –

А хто ж у цього війська на чолі?

Г о н е ц ь

Дофін.

К о р о л ь Д ж о н

Від повідомлень голова

Йде обертом.

Входять Б а й с т р ю к і П і т е р і з Помфрета.

(до Байстрюка)

Розкажуй, що говорять

Про справу ту, яку тобі довірив?

Та пам'ятай, що голова моя

Заповнена поганими звітками.

Б а й с т р ю к

Як про біду не хочете ви чути,

Тоді вона спіткає вас неждано.

К о р о л ь Д ж о н

Племіннику, пробач. Був збитий з ніг

Я грізним валом бід, та знову вплив

Із виру; можу дихати і чути

Все, що завгодно, від усіх на світі.

Б а й с т р ю к

Про те, як я з попами вів себе,

Побачите, порахувавши гроші.

Та на шляху зворотньому побачив,

Що підозріло збуджений народ.

Усюди маячня, чутки, пророцтва.

Усі чогось бояться, а чого –

Самі не знають. Ось один пророк,

Якого я у Помфреті схопив.

За ним ходила потолоч усюди,

І він до неї у нехитрих віршах

Пророкував, що в свято Вознесіння

До полудня ви втратите вінець.

К о р о л ь Д ж о н

(до Пітера)

Навіщо ти базікав це, безумче?

П і т е р

Я просто прозрівав, що буде так.

К о р о л ь Д ж о н

Веди його, мій Х'юберте, в тюрму!

А в день і час, коли я за пророцтвом

Повинен впасти, – хай його повісять.

Віддай його під варту – і назад:

Мені потрібний ти.

Х'юберт іде геть з Пітером.

Ну що, Філіпе,

Чи чув ти, хто у гості йде до нас?

Б а й с т р ю к

Французи йдуть. Про це усі вже знають.

Я Бігота і Солсбері зустрів.

У них палали очі, як вугілля,

Роздмухане недавно. З ними разом

Йшли й інші, щоб Артурову могилу

Десь відшукати: нібито його

Вночі убито з вашого наказу.

К о р о л ь Д ж о н

Мій родиче, прошу, іди до них

І їх умов до мене повернутись.

Я знаю засіб помириться з ними.

Б а й с т р ю к

Я їх знайду.

К о р о л ь Д ж о н

Філіпе, поспішай.

Одна нога хай обганяє іншу.

Не можна наживати ворогів,

Коли в державу вторгся чужоземець!

Крилатими стопами, як Меркурій,

Спіши до лордів і скоріш за думку

До мене повертайся. Поспішай!

Б а й с т р ю к

Дух часу нас постійно підганяє.

(Виходить.)

К о р о л ь Д ж о н
Говорить він як справжній дворянин!
(до гінця)

Біжи за ним. Якщо потрібний вісник
У зносінах між лордами і мною,
Ти будеш ним.

Г о н е ц ь
Охоче, мій король.
(Виходить.)

К о р о л ь Д ж о н
Померла мати!
Повертається Х'юберт.

Х'ю б е р т
Розказують, що нині уночі
П'ять місяців світилося на небі.
Чотири з них стояли непорушно,
А п'ятий їх предивно оббігав.

К о р о л ь Д ж о н
П'ять місяців?
Х'ю б е р т
На вулицях безумці
І старики це явище тлумачать,
Як знак біди. Розказують усі
Про дивну й передчасну смерть Артура,
Шепочуться, хитають головою.
Хапає оповідач слухача
За руку; той суворо супить брови,
Або від жаху очі обертає.
Я бачив, як із молотом коваль
Стояв, його занісши над ковадлом;
Забув він про залізо охолоне
І слухав, рот роззявивши, слова
Кравця, що мав і ножиці, і мірку,
Та черевики сплутав на ногах;
Той говорив, що тисячі французів
Зі зброєю з'явилися у Кент.
А інший ремісник, худий, немитий,
Приніс їм звістку, що Артур помер.

К о р о л ь Д ж о н

Навіщо ти повторюєш чутки?
Торочиш нащо ти про смерть Артура?
Ти вбив його. Нехай цього бажав я,
Але тобі навіщо смерть його?

Х'ю б е р т
Та чи не ви мені це повеліли?

К о р о л ь Д ж о н
Прокляття королів, що служать їм
Раби, які вважають кожен примху
Прямим наказом для кривавих справ.
Лиш моргнемо – вони в очах у нас
Законність злодіянь своїх читають.
Біда для короля, що кожен погляд
Сприймають за обдуманий наказ.

Х'ю б е р т
(подаючи наказ про смерть Артура)
Ось підпис ваш і ось печатка ваша.

К о р о л ь Д ж о н
Так, в час розплати між землею й небом
Цей підпис, ця печать на нас накликають
Прокляття Боже до кінця віків.
Як часто зло ми творимо тому,
Що засоби для зла такі досяжні!
Коли б ти біля мене не стояв,
Призначений природою самою
Для небезпечних і мерзенних дій,
То вбивство не прийшло б мені на думку.
Та твій жахливий вигляд підказав,
Що легко ти погодишся на злочин,
І я на смерть Артура натякнув.
А ти заради милостей монарха
Убить не посоромився дитя.

Х'ю б е р т
Володарю!..

К о р о л ь Д ж о н
Ти тільки похитав би головою,

Ти вдав би тільки, що не зрозумів,
Здивовано на мене подивився,
Немов би вимагаючи пояснень, –
І соромом заціпило б вуста,
І пройняло б мою істоту жахом.
Та ти так легко зрозумів мій натяк,
На нього ти так вдало відповів!
І без вагання згодилося серце;
Жорстокою рукою ти зробив
Те, що назвати вголос ми не сміли.
Геть звідси! Геть з очей моїх навіки!
Вельможами я кинутий, а ворог
Уже підходить до моїх воріт.
І навіть тут, в мені, у тому царстві,
Де кров моя і дихання моє,
Усобиця жорстока розгорілась:
То совість із убивством не змирилась.

Х'ю б е р т

На зовнішнього ворога ідіть,
А з совістю вас можу помирити:
Племінник ваш живий. Рука моя,
Як дівчина, цнотлива, і на ній
Нема кривавих плям. Спокуса вбивства
Мені збентежить серце не змогла.
Зневажили ви в образі моєму
Саму природу: хоч і грубий він,
У ньому є душа, яка не здатна
Малому принцу заподіять зло.

К о р о л ь Д ж о н

Артур живий? Мерщій біжи до лордів
І звісткою залий їх гнів і шал,
Щоб всіх їх повернути до покори.
Забудь слова, що я сказав про тебе,
Про образ твій. Від гніву я осліп.
У мареві кривавому обличчя
Здавалося страшнішим, ніж насправді.
Відповідати зайве. Приведи
До мене в залу лордів для розмови.
Біжи скоріше від моєї мови!

Ідуть геть.

Сцена третя

Перед замком.

На стіну сходить А р т у р.

А р т у р

Стіна висока, а стрибати треба.

О земле, будь до мене милосердна!

Мене в обличчя тут ніхто не знає,

До того ж одяг юнги на мені.

Хоч страшно, все ж я спробую стрибнути.

Якщо не розіб'юсь, то на свободу

Знайду я легко декілька доріг.

Ні, краще смерть на волі, ніж в тюрмі!

(Стрибає вниз.)

Каміння в згоді з дядьком... О Господь!

Тобі - мій дух, землі англійській - плоть.

(Вмирає.)

Входять П е м б р у к, С о л с б е р і й Б і г о т.

С о л с б е р і

В Сент-Едмондсбері я із ним зустрінусь.

Мілорди, це - єдиний порятунок.

Не можна від люб'язних пропозицій

Відмовитись у наш суворий час.

П е м б р у к

А хто привіз листа від кардинала?

С о л с б е р і

Французький лицар, граф Мелен. Мені

Він значно більше розповів, ніж лист,

Про благородні почуття дофіна.

Б і г о т

Призначимо на ранок нашу зустріч.

С о л с б е р і

Негайно треба їхати: дорога

Триватиме не менш, ніж дві доби.

Входить Б а й с т р ю к.

Б а й с т р ю к

Нарешті вас знайшов, гнівливі лорди!

Король прийти негайно просить вас.

С о л с б е р і

Він все зробив, щоб ми порвали з ним.

Не хочемо ми більше прикрашати

Своєю честю мантию його,

Сплямовану й затаскану. Не підем

За ним нікуди, бо його нога

Кривавий слід усюди залишає.

Ми знаємо найгірше, – так йому

І передай.

Б а й с т р ю к

Вирішуйте самі,

Та краще б відповісти добрим словом.

С о л с б е р і

Сильніша, аніж ввічливість, скорбота.

Б а й с т р ю к

Причини для скорботи ще нема,

Нема й причин про ввічливість забути.

П е м б р у к

Але в свої права вступає гнів.

Б а й с т р ю к

Цей гнів на вас біду накликає може.

С о л с б е р і

Ось тут його в'язниця.

(Помічає тіло Артура.)

Хто лежить?

П е м б р у к

Гордися, смерте, чистою красою

Свої жертви! Не змогла земля

У ямі приховати злодіяння.

С о л с б е р і

Жахнувся, певне, вбивця й не сховав
Цей злочин, що до помсти закликає.

Б і г о т

На смерть дитя прирікши, підлий кат
Не смів його сховати у могилі.

С о л с б е р і

Сер Річарде, що скажете? Траплялось
Вам бачити, чи чути, чи читати
Про щось подібне? Чи своїм очам
Ви вірите? Чи виникла би думка,
Що це можливе? Ось межа, вершина
Злодійських справ! Корона чи вінець
В гербі убивці! Це – ганьба і звірство,
Підступний, підлий, нищівний удар,
Який могла завдати тільки злоба,
Щоб сльози проливало співчуття.

П е м б р у к

Минулих днів убивства перед цим –
Ніщо, і небувалістю своєю
Воно надасть і чистоту, і святість
Тим жахам, що в майбутньому нас ждуть.
Страшнішого видовища не бачив,
Бо бійня жартом здасться поруч з ним.

Б а й с т р ю к

Криваве і огидне злодіяння,
Що здійснене жорстокою рукою,
Якщо і винна тут чиясь рука.

С о л с б е р і

"Якщо і винна тут чиясь рука"?
Ми цю біду давно передчували.
Здійснили злочин Х'юбертові руки
З письмового наказу короля.
Зрікаюсь я від вірності монарху,
Схиляючись над бездиханним тілом,
Перед красою мертвою його.
Хай піднесуться в небо фіміаmom

Священної обітниці слова:
Веселощами душу не сквернити,
Не знати більше радостей людських,
Цуратись ліні і забути спокій,
Допоки руку славою не вкрию,
Яку віднині помсті присвятив.

П е м б р у к і Б і г о т
Твої слова підтверджуємо свято!

Входить Х'ю б е р т.
Х'ю б е р т
Стомився я, шукаючи вас, лорди.
Артур живий, і кличе вас король.

П е м б р у к
Яке нахабство! Перед ликом смерті
Він навіть не здригнувся! Нелюд! Кат!

Х'ю б е р т
Не кат я!
С о л с б е р і
То пора мені зробитись
Суддею й катом. (Дістає меч.)

Б а й с т р ю к
Хай блищить ваш меч,
Та краще ви його сховайте в піхви.

С о л с б е р і
Зроблю я з нього піхви для меча!

Х'ю б е р т
Ні з місця, лорде Солсбері, кажу вам!
Мій меч за ваш, напевне, не тупіший.
Я б не хотів, щоб змусили мене
Підняти зброю цю собі на захист,
І щоб забув я, бачачи ваш шал,
Про вашу честь, ваш сан і вашу велич.

Б і г о т

Смердючий псе! Погрожуєш ти лорду?

Х'ю б е р т

Ні, та на захист власного життя
Я став би проти Цезаря самого!

С о л с б е р і

Убивець ти!

Х'ю б е р т

О ні! І ви мене
Убивцем не робіть. Хто робить наклеп –
Неправду каже, а точніше – бреше.

П е м б р у к

Рубай його на шмаття!

Б а й с т р ю к

Стійте, лорди!

С о л с б е р і

Геть, Фоконбрідже! Вдарю я тебе!

Б а й с т р ю к

Ти краще б чорта, Солсбері, ударив!
Ти лиш поворухнись, насупся грізно,
Не стримавшись, мені образу кинь, –
І я тебе уб'ю! Вложи свій меч,
Бо я тобі з твоїм шампуром разом
Так заціджу, що будеш думать ти:
Чи не диявол з пекла тут з'явився?

Б і г о т

Як зрозуміти, славний Фоконбрідже:
Ти захищаєш нелюда і вбивцю?

Х'ю б е р т

Я не вбивав.

Б і г о т

То ким же вбитий принц?

Х'ю б е р т

Тому годину я його залишив,

Він був здоровий. Я його любив.
Оплакувати буду аж до смерті.

С о л с б е р і

Сльозам на цих щоках не треба вірить:
І злодії зволожувать їх вміють.
Він майстер виливати із очей
Невинності і жалості потоки.
Скоріш за мною всі, кому огидний
Нудотний запах бійні. Тут мене
Задушить сморід злочину тяжкий.

Б і г о т

Мерщій у Бері їдьмо до дофіна!

П е м б р у к

Хай там король тепер шукає нас.
Лорди ідуть геть.

Б а й с т р ю к

Оце так світ!.. Про цю жорстоку справу
Чи знав ти? І якщо її здійснив
Ти, Х'юберте, то будеш ти проклятий,
Хоча й безмірне милосердя Боже.

Х'ю б е р т

Послухайте!..

Б а й с т р ю к

Ти вислухай мене.
Якщо ти вбив дитину, то для тебе
Немає навіть гідного прокляття.
Як Люцифер, володар пекла, ти
Будь проклятий прокляттям найстрашнішим!

Х'ю б е р т

Душею присягаюся...

Б а й с т р ю к

Якщо
Ти згодився на цей жорстокий вчинок,
То задихнись від відчаю тепер.
Повіситись захочеш? Досить нитки,

Яку пряде павук. Повиснеш ти,
Як на гілляці, на тонкій тростинці.
Топитись підеш? В ложку влий води –
Вона для тебе стане океаном,
Щоб захлинувся підлий душогуб.
Тяжкі підозри маю я на тебе.

Х'ю б е р т

Якщо думками, згодою чи ділом
Поміг я вкрасти душу, що жила
В прекрасній цій дитині, хай тоді
Пекельних мук не вистачить для мене!
Здоровий був Артур, коли я йшов.

Б а й с т р ю к

Візьми його і звідси віднеси.
Я зовсім приголомшений, неначе
Я заблукав у колючках життя...
Як легко ти всю Англію поніс!
Ледь відлетів останній подих принца,
Життя країни, правда і права
Злетіли в небо. Англії лишилось
За владу гризтись, кігтями й зубами
На частки рвати спадок короля.
І от уже, немов на ласу кістку,
Стовбурчиться війна на королівство
І псом на мир беззахисний гарчить.
Вже бунтівник і чужоземний ворог
Єднають сили; смута часу жде,
Як ворон біля звіра, що здихає,
Щоб похитнувся і упав король.
Щасливі ті, кого їх плащ і пояс
Від бурі захистять. – Іди за мною.
А я таки піду до короля.
Потрібно діять, доки ще не пізно,
Бо дивиться Господь на край наш грізно.

Ідуть геть.

ДІЯ П'ЯТА

Сцена перша

Палац короля Джона.

Входять к о р о л ь Д ж о н, П а н д о л ь ф
(з короною в руках) і почет.

К о р о л ь Д ж о н
Отож, корону величі моєї
Я вам віддаю.

П а н д о л ь ф
(повертаючи йому корону)
Прийміть її назад
Із рук моїх і, як дарунок папи,
Державний королівський сан і владу.

К о р о л ь Д ж о н
Дотримайтесь тепер святого слова:
В ім'я владики церкви зупиніть
Французьке військо, щоб вогонь війни
Нас не спалив. Повстали наші графи,
І наш народ коритись перестав.
Він чужоземцю присягнуть готовий
І визнати його за короля.
Ви здатні запобігти розлиттю
По всій державі нашої жовчі смуту.
Не зволікайте, бо недуга ця
Смертельною невдовзі може стати,
І тут швидко потрібне лікування.

П а н д о л ь ф
Роздмухав бурю подих мій, коли
Глумились ви злочинно з влади папи.
Тепер же ви розкаялись в гріху –
І мій язик грозу війни вгамує,
Щоб повернути вам ясну погоду.
В день Вознесіння, – пам'ятайте це, –
Ви присягнули папі, – і французи
На вимогу мою опустять меч.
(Іде геть.)

К о р о л ь Д ж о н

Сьогодні Вознесіння? Той провісник
Казав тоді, що в Вознесіння вранці
Складу я свій вінець, – і вийшло так.
Боявся, що мене до цього змусять,
Та, слава Богу, все зробив я сам.

Входить Б а й с т р ю к.

Б а й с т р ю к

Весь Кент в руках у ворога, не здався
Лиш замок Довер. Лондон вже прийняв
Дофіна з військом радо, наче гостя.
А ваші лорди кинулись до нього
Пропонувати послуги свої.
Прибічники корони нечисленні
Безсилі від сум'яття і страху.

К о р о л ь Д ж о н

Чому ж, дізнавшись, що живий Артур,
Не побажали лорди повернутись?

Б а й с т р ю к

Вони знайшли Артура під стіною
Вже мертвого – з порожньої шкатулки
Алмаз життя безцінний хтось украв.

К о р о л ь Д ж о н

А Х'юберт запевняв, що він живий.

Б а й с т р ю к

Він думав, що живий, клянусь душею!
Але чому ви зажурились так
І голову додолу похилили?
Вам треба бути в справах і думках
Великим. Хай не бачить світ ні страху,
Ні сумніву в очах у короля!
Стрімким, як час, вам зараз треба бути,
Відповідати на вогонь вогнем,
Загрозою на всі чужі погрози.
Без остраху у лик біди дивіться,
Щоб піддані, готові вам завжди

Наслідувати, теж стояли твердо,
Рішучістю так само пройнялись.
Вперед! І будьте наче бог війни,
Що зброєю виблискує у битві:
Хай впевненість веде вас і хоробрість.
Чи пустить лев мисливця у печеру?
Чи буде перед ворогом тремтіть?
Цьому не бути! Тож збирайте військо,
Зустріньтесь з бідом в чистім полі,
Щоб ця біда не підійшла впритул.

К о р о л ь Д ж о н
Приймав я щойно папського легата;
Щасливий мир уклали ми із ним.
Він обіцяв, що відішле негайно
Війська дофіна.

Б а й с т р ю к
О, ганебна змова!
Невже повинні на своїй землі
Ми конче йти на поступки й угоди,
На підлий торг і безсоромний мир
Із ворогом-загарбником? Дофін,
Юнак безвусий, ледар і пестунчик,
Насмілиться безчестити вітчизну,
Зневажливо розгорне знамено
У нашім небі й відсічі не стріне?
Володарю, до зброї! Та, можливо,
І кардинал не виторгне миру;
А буде мир - нехай ніхто не скаже,
Що ми оборонятись не змогли.

К о р о л ь Д ж о н
Тобі розпоряджатись доручаю.

Б а й с т р ю к
Сміліше в бій! Захистимо свій дім,
В борню вступивши з ворогом своїм!

Ідуть геть.

Сцена друга

Табір дофіна поблизу Сент-Едмондсбері.
Входять озброєні Л ю д о в и к, С о л с б е р і,
М е л е н, П е м б р у к, Б і г о т і військо.

Л ю д о в и к

Хай перепишуть цей папір, Мелене,
І нам залишать список. Поверніть
Оригінал вельмишановним лордам,
Щоб будь-коли могли вони згадати,
Про що ми домовлялись і клялись
У храмі, щоб тверда і непорушна
Була та клятва із обох сторін.

С о л с б е р і

Її ми не порушимо ніколи.
Без примусу і за своїм бажанням
Служити вам присягу ми дали;
Хоча, повірте, аж ніяк не раді
Страшну недугу часу лікувати
Таким проклятим засобом, як бунт,
І, зцілюючи рану застарілу,
Вітчизні рани завдавать нові.
Сумую, що повинен меч підняти,
Щоб в Англії примножувати вдів,
Де перше всі шукали порятунку
І захисту від грізних ворогів
У Солсбері славетному іменні.
Але настільки хворобливий час,
Що лікувати правду доведеться
Неправдою і беззаконням смути.
Засмучені і безутішні друзі!
Як гірко нам, що, островом своїм
Народжені, ми в час його найтяжчий
Примушені іти за чужоземцем,
Топтати рідну землю, розширяти
Ряди її заклятих ворогів.
Як важко тут, де я стою і плачу,
Де прийняли ми рішення гірке,
Як тяжко поміж лицарів чужих

Нам відкривати шлях чужим знаменам!
Якби ти міг повстати, мій народе!
Якби Нептун, що стискує тебе
В міцних обіймах, міг тебе примусить
Забути власні справи й переніс
Обидва наші християнські війська
Деся до невірних, щоб злилась їх кров
В один потік союзний і злочинно
У обопільних чварах не лилась!

Л ю д о в и к
Високий дух і благородна мова!
В тобі боролись сильні почуття,
І вибухом нестримним закінчилась
Ця боротьба. Протистояли в ній
Поняття необхідності і честі.
Дозволь, зітру зі щік твоїх росу,
Яка на них сріблиться проти волі.
Жіночі сльози бачив я нерідко,
Але до їх потоків я вже звик.
Та сльози, мужнім воїном проліті,
І почуття, що породили зливу,
Дивують очі і вражають душу,
Немов би наді мною небозвід,
Пронизаний вогнями метеорів.
Ні, славний Солсбері, своє чоло
Ти підійми і йди назустріч бурі.
А сльози хай з очей хлопчачих ллються,
Які ще не зустрічали гроз,
Чи з тих очей, що бачили лиш щастя
І на бенкетах з долею боролись
Між пустощів, розваг і теревень.
Доволі смутку, друже, звеселися!
В скарбницю щастя ти запустиш руку
Так глибоко, як це зробив дофін,
Як всі дворяни, що з'єднали долю
Із долею моєю.
Входить П а н д о л ь ф з почетом.
О, мені
Підказував слова небесний ангел;
Дивіться, ось іде святий легат,

Несе нам повноваження від Бога;
Його благословення освятить
Діяння наші.

П а н д о л ь ф

Мій привіт дофіну!
Дізнайтеся: король англійський Джон
Із папою сьогодні помирився.
Він добровільно упокорив дух,
Що повставав на церкву, нашу матір,
На Рим – святий престол, столицю віри.
Згорніть усі загрозливі знамена;
Хай змириться свавільний дух війни,
Хай, наче лев приручений, він ляже
Покірно біля ніг святого миру
І буде тільки з вигляду страшним.

Л ю д о в и к

Ні, вибачте, мій отче: відступати
Не буду я. Високий в мене рід,
Щоб я, Людовик, був комусь слугою,
Виконував накази, як підлеглий,
Знаряддям став, покірним і сліпим.
Вогонь війни роздмухали самі ви
Між Англією й нами. Підкидали
У вогнище ви дрова, і тепер
Не загасити подихом вогонь.
Мої права мені ви роз'яснили
На землі ці, умовили мене
Піти в похід, – і от тепер до мене
Приходите зі звісткою, що Джон
Покірний Риму. Що мені до того?
Я за правами шлюбними – наступник
Артура, що помер, король англійський.
Невже я, захопивши пів-країни,
Відкличу військо лиш тому, що Рим
Із Джоном помирився? Раб я Риму?
Чи дав той Рим хоч гріш, надав припаси,
Послав солдат, щоб нам допомогти?
Чи не узяв я весь тягар на плечі?
І чи не я з васалами моїми

Терпіти мушу злигодні війни?
Хіба не чув я, як мені кричали
"Vive le roi!" привітні острів'яни,
Коли вступав я з військом у міста?
Йде гра за владу, козирі у мене,
І кину їх, не вигравши вінця?
Такого не діждетесь ви кінця!

П а н д о л ь ф
Ти дивишся на справу поперехово.

Л ю д о в и к
Нехай і так, – та я не відступлюсь,
Не втілюючи в життя величний задум,
Допоки честі не здобуду я,
Яку мені надії обіцяли,
Коли до війська я скликав бійців
Гарячих, вірних, гідних перемоги,
Готових славу рвати з пащі смерті.
(Чути звук сурми.)
Що провіщає нам дзвінка труба?

Входить Б а й с т р ю к з почетом.
Б а й с т р ю к
Прийшов я, згідно звичаю, послом
Від короля до вас, святий наш отче,
Дізнатися про те, чим закінчились
Недавні перемовини з дофіном.
Мені підкаже відповідь, про що
Я, як посол, повинен говорити.

П а н д о л ь ф
Втирається дофін, не хоче чути
Він наших миролюбних умовлянь,
Відмовився свій меч вложити в піхви.

Б а й с т р ю к
Клянуся кров'ю, мова юнака –
Смілива й гідна! А тепер я мушу
Сказати те, що наш король англійський
Мені оголосити доручив:

Готовий він до бою. Ваш похід,
Нахабне ваше вторгнення на острів,
Зухвалість безбородих вояків,
Ця недоречна гра в парад військовий
Йому смішні. Готовий він прогнати
Із Англії ударами бича
Дитяче військо, армію пігмеїв.
Невже тепер міцна його рука,
Що всипала вам бобу край порога,
Загнала в дім, примусила, як відра,
Пірнати у колодязі, ховатись
В смердючих купках гною, між свиней,
Таїтись у скринях, у пивницях,
Собі шукати сховища у склепах
І, слухаючи каркання ворон,
Тремтіти від страху: "Ідуть англійці!" —
Невже тепер ослабла та рука,
Яка побила вас під вашим дахом?
Ні! Знайте, що озброївся король.
Він, як орел, побачив, що гніздо
У небезпеці, і злетів під хмари,
Щоб кинутись на ворога згори.
(до Солсбері і лордів)
А ви, бунтівники, ви, безсоромні,
Невдячні виродки, що, як Нерон,
Свою вітчизну мучити готові,
Від сорому хоча б почервонійте!
Жінки і дочки ваші вже ідуть,
Почувши рев труби, як амазонки.
Вони голки змінили на списи,
Наперстки - на залізні рукавиці
І ніжність душ на войовничий шал.

Л ю д о в и к
Доволі вихвалятись, йди із миром!
Тебе не переспориш. Прощавай!
Не витрачаймо час дорогоцінний
На теревені.
П а н д о л ь ф
Дайте, я скажу.

Б а й с т р ю к
Я не закінчив!

Л ю д о в и к
Ми глухі до всіх. –
Ударте в барабани! Хай їх голос
На захист справи нашої гримить!

Б а й с т р ю к
Так, б'єш по барабану – він волає;
Побиті, заволаєте і ви.
Хай загримить твій барабан, – луною
Йому озветься інший поблизу,
І голосно так само. Вдарить другий, –
І зразу ж відгук долетить до неба,
І передражнить він небесний грім.
Бо поруч, тут, не вірячи легату
І в миротворчі здібності його,
Стоїть із військом Джон; з його чола
Загрожує вам смерть: сьогодні будуть
Поживою їй тисячі французів.

Л ю д о в и к
Бить в барабан! Хай він озветься нам.

Б а й с т р ю к
Ще трохи, і його побачиш сам.

Ідуть геть.

Сцена третя

Поле бою.
Тривога. Входять к о р о л ь Д ж о н і Х'ю б е р т.

К о р о л ь Д ж о н
Ну, Х'юберте, кажи, як бій іде?

Х'ю б е р т
Боюсь, що зле. Володарю, що з вами?

К о р о л ь Д ж о н
Душа болить і мучить лихоманка,
Що вже давно спокою не дає.

Входить гонець.
Г о н е ц ь
Королю мій, вас просить Фоконбрідж,
Ваш родич, залишити поле бою.
Де будете – скажіть, я сповіщу.

К о р о л ь Д ж о н
Поїду я в абатство Суїнстедське.

Г о н е ц ь
Кріпіться! Ті підкріплення великі,
Які чекав дофін, три дні тому
Загинули на Гудвінських пісках.
Сер Річард лиш тепер про це дізнався.
Тим часом опір ворога ослаб.

К о р о л ь Д ж о н
О, горе! Лихоманка не дає
Хорошій звістці навіть порадіти.
Подайте ноші і скоріш в абатство!
Я так заслаб, що й кроку не зроблю.

Ідуть геть.

Сцена четверта

Там же. Інша частина поля бою.
Входять С о л с б е р і, П е м б р у к,
Б і г о т та інші лорди.

С о л с б е р і
Не думав я, що стільки залишилось
Прибічників у Джона.

П е м б р у к
Ще раз в бій!
І надихнем французів: їх поб'ють –

І нам погано буде.

С о л с б е р і
Фоконбрідж,
Байстрюк проклятий, всюди устигає.

П е м б р у к
Король їх Джон, як кажуть, занеміг
І зовсім хворий кинув поле бою.

Входить поранений М е л е н, якого підтримують солдати.
М е л е н
Ведіть мене до цих бунтівників.

С о л с б е р і
В щасливі дні ми звалися інакше.

П е м б р у к
Це граф Мелен.
С о л с б е р і
Поранений він тяжко.
М е л е н
Рятуйтеся, англійці благородні!
Ви зраджені і продані. Біжіть,
Мов нитка із вузького вушка голки,
Із вашої крамоли. Припадіть
До ніг свого монарха, бо, якщо
Дістанеться французам перемога,
Дофін у нагороду за труди
Вам відрубає голови. Поклявся
Зробити це він при мені та інших
В Сент-Едмондсбері перед віттарем,
Де ми усі клялись у вічній дружбі.

С о л с б е р і
Чи це можливо? Правду ти сказав?

М е л е н
Чи смерть мені не дивиться у очі?
І чи не тоне так моє життя,
Як на вогні розтануло би вмить

Моє обличчя, виліплене з воску?
Брехливий світ лишаючи навек,
Навіщо б я брехав, як знаю правду?
Ця правда в тім, що тут я помираю,
А жити там лиш правда дозвіл дасть.
Повторюю: здобувши перемогу,
Залишиться Людовик вірним клятві,
І більше вам не бачити зорі.
Здіймається вже морок над шоломом
Трудами дня притомленого сонця,
І ви цієї ночі помрете.
Якщо ви допоможете дофіну
Одержати у битві перемогу,
Спокутуєте зрадництво своє,
Убиті підлим, зрадницьким ударом.
Ви Х'юберту привіт мій передайте –
Він вірно й ревно служить королю.
Ми з ним дружили. Дід мій був англійцем.
Тому я і зізнався вам тепер.
А ви за цю пораду відведіть
Мене подалі від страхіття бою,
Щоб я один думки свої останні
Додумав мирно, щоб моя душа
В покорі й благочесті відлетіла.

С о л с б е р і
Ми віримо тобі. Клянусь душею,
Це випадок привабливий, зручний
Зійти рішуче з хибного шляху
І, як відплив, лишивши за собою
Уламки зради, знову увійти
У звичні межі, плин свій спрямувати
До океану нашого, до Джона.
Допоможу нести тебе, Мелене,
Бо смертну муку бачу я в очах. –
Дай Боже, щоб змогла зворотня путь
Нас до старої правди повернуть!
(Ідуть геть, підтримуючи Мелена.)

Сцена п'ята

Французький табір.

Входить Л ю д о в и к із почетом.

Л ю д о в и к

Здавалось, неохоче сіло сонце,

Багрянцем заливаючи півнеба,

Коли англійці почали відхід,

Лишаючи за нами поле бою.

Ми переможно кінчили цей день,

Пославши їм привіт останнім залпом,

І, в лютій битві порвані, знамена

Згорнули з честю на ніч.

Входить Г о н е ц ь.

Г о н е ц ь

Де дофін?

Л ю д о в и к

Я тут. Які новини?

Г о н е ц ь

Граф Мелен

Поранений смертельно. Перед смертю

Переконав англійських лордів він

Піти від вас. А всі резерви ваші

Загинули на Гудвінських пісках.

Л ю д о в и к

Будь проклятий за ці звістки невітішні!

Не думав я, що буду сумувати,

Як прийде ніч. Хто ж говорив мені,

Що Джон британський кинув поле бою

Ще за годину до того, як битва

У сутінках вечірніх припинилась?

Г о н е ц ь

Хоч хто б це був, він правду говорив.

Л ю д о в и к

Ну, добре. – Встановіть надійну варту!

Я ранком підіймусь раніш за сонце,

Щоб відшукати щастя у бою.

Ідуть геть.

Сцена шоста

Відкрите поле біля Суінстедського абатства. Ніч.
Входять з різних боків Б а й с т р ю к і Х'ю б е р т.

Х'ю б е р т
Хто йде? Відповідай, бо я стріляю!

Б а й с т р ю к
Я свій. Ти хто?
Х'ю б е р т
Я із англійських військ.
Б а й с т р ю к
Куди ідеш?

Х'ю б е р т
А що тобі до того?
Так само я тебе спитати міг.

Б а й с т р ю к
Неначе Х'юберт?

Х'ю б е р т
Відгадав ти вірно.
Своїм готовий визнати того,
Хто упізнав мій голос у пільмі.
А ти хто є?
Б а й с т р ю к
Та хто тобі завгодно.
А хочеш бути ввічливим, то думай,
Що я Плантагенетам не чужий.

Х'ю б е р т
Це ніч і пам'ять підвели мене.
Пробач, сміливий воїне, що голос
І мову я відразу не впізнав.

Б а й с т р ю к
Не варто вибачатися. Як справи?

Х'ю б е р т

Блукаю я у мороці нічному
І вас шукаю.
Б а й с т р ю к
Швидше говори.

Х'ю б е р т
Люб'язний лицар! Чорні, наче ніч,
Тяжкі, печальні і жахливі вісті.

Б а й с т р ю к
Відкрий мені цю виразку сміливо:
Як баба, не зомлію від вістей.

Х'ю б е р т
Боюсь, що отруїли короля.
Монах отруту у питво підсипав.
Лишив я Джона майже непритомним,
Щоб розшукати вас, і попередить
Про цю страшну біду, і дати час
Усі належні заходи прийняти.

Б а й с т р ю к
Що пив король? Хто пробував питво?

Х'ю б е р т
Я ж вам сказав – один монах, паскуда,
Що сам і здох негайно від отрути.
Король говорить трохи і, можливо,
Ще виживе.
Б а й с т р ю к
А хто із королем?

Х'ю б е р т
Як, ви не чули? Повернулись лорди,
Прибув іще і принц-наступник Генріх.
І на прохання принца наш король
Пробачив лордів. Всі тепер при ньому.

Б а й с т р ю к
О грізний цар небес! Не посилай
Випробувань, які нам не під силу!

Знай, Х'юберте, сьогодні уночі,
Коли ми йшли мілинами Лінкольна,
Припливом змило половину війська.
Мене мій кінь надійний врятував.
Веди ж мене скоріш до короля:
Боюсь, не вмер би до мого приходу.

Ідуть геть.

Сцена сьома

Сад у Суїнстедському абатстві.
Входять п р и н ц Г е н р і х, С о л с б е р і та Б і г о т.

П р и н ц Г е н р і х
Вже пізно: у крові його отрута,
І світлий мозок, що усі вважають
За прихисток безсмертної душі,
Затьмарився. Його безладна мова
Передрікає нам гіркий кінець.
Входить П е м б р у к.
П е м б р у к
Король ще здатний трохи говорити.
Він вірить, що на свіжому повітрі
Отрута вже не буде так пекти,
І зменшаться його нестерпні муки.

П р и н ц Г е н р і х
Перенесіть його скоріше в сад.
Б і г о т виходить.
Скидається він часто?

П е м б р у к
Трохи менше,
Аніж при вас. Він зараз щось співав.

П р и н ц Г е н р і х
Оманлива недуга! Почуття
Немов би притупляються від муки.
Нещадна смерть, що змордувала тіло,
Його лишає майже нечутливим

І обсідає бідний розум наш:
Химерними видіннями тривожить,
Іде на штурм останньої твердині
В шаленому пориві. Чи не дивно,
Що смерть співає? Батько мій тепер,
Неначе той блідий, безсилий лебідь,
Скорботним гімном зустрічає смерть
І пісню заспокійливу співає
Замученому тілу і душі.

С о л с б е р і
Кріпиться, принце. Доля вам судила
До згоди і порядку привести
Той хаос, що одержите у спадок.
Б і г о т і п р и д в о р н і повертаються,
несучи у кріслі к о р о л я Д ж о н а.
К о р о л ь Д ж о н
Отримала душа нарешті простір,
Не рветься вже до вікон і дверей.
Така в мені палає літня спека,
Що нутрощі засохли, наче порошок.
Я, мов малюнок, зроблений пером
На клаптику пергаменту, згораю
У полум'ї і корчуся.

П р и н ц Г е н р і х
Що з вами?
К о р о л ь Д ж о н
Отруєний... покинутий... і мертвий.
Ніхто до мене не покличе зиму,
Щоб та запхала пальці крижані
Мені в утробу; не звелить ніхто
Текти моїм англійським рікам в груди
І не попросить північ остудить
Мої вуста холодними вітрами.
Прошу я небагато – прохолоди!
Та ви усі жорстокі і невдячні:
Мені її не вимолить у вас.

П р и н ц Г е н р і х
Якби ж то у сльозах моїх була

Цілюща сила!

К о р о л ь Д ж о н

Ні, їх сіль пекуча.

У нутрощах моїх палає пекло.

Отрута, мов диявол, роздирає

Їх на шматки і випікає кров.

Входить Б а й с т р ю к.

Б а й с т р ю к

Так поспішав, що, певне, сім потів

Зійшло із мене, мій король, від бігу.

К о р о л ь Д ж о н

Ти вчасно, щоб мені закрити очі.

Спалило й розірвало снасті серця,

Згорнулись паруси мого життя.

Воно тепер тримається на нитці,

Що обірватись може кожну мить.

І велич стане грудкою землі,

Як тільки ти свою закінчиш мову.

Б а й с т р ю к

Готується дофін продовжить битву.

Для опору у нас замало сил:

Коли вночі сьогодні я повів

Вздовж берега в обхід свої загони,

Частину їх на міліні лінкольнській

Припливний вал раптово потопив.

Король вмирає.

С о л с б е р і

Ви мертвому говорите про мертвих.

Володарю! О горе! Мить тому

Він був король – і чим він став тепер?!

П р и н ц Г е н р і х

Судився і мені такий кінець.

Де в світі міць, надія і опора?

Хай ти король, та прахом станеш скоро.

Б а й с т р ю к

(нахиляючись над трупом короля)
Від нас пішов ти. Я ж повинен жити,
Щоб до розв'язки помсту довести.
Моя душа тобі послужить потім,
На небесах, як на землі служила. –
(до лордів)
А ви, зірки, що до своїх орбіт
Вернулися, скажіть, де ваші сили?
Загладьте зраду, вірність покажіть
І захистіть вітчизну. В бій! За мною!
Ми викинемо разом за ворота
І ворогів, і зраду, і ганьбу.
Вперед, вперед! Вже ворог недалеко.

С о л с б е р і
Напевне, вам не все іще відоме.
Прибув в абатство кардинал Пандольф.
Він спочиває зараз. Від дофіна
Пандольф привіз його умови миру.
Прийняти їх ми можемо із честю
І припинить негайно цю війну.

Б а й с т р ю к
Іще скоріше він її припинить,
Побачивши, що відсіч неминуча.

С о л с б е р і
Та він її фактично припинив:
На берег моря відіслав обози,
А кардинала, як посла, – до нас.
Якщо ви згодні, нині пополудні
Ми зійдемося, – ви, я та інші лорди, –
З дофіном, щоб із ним укласти мир.

Б а й с т р ю к
Хай буде так. Ви, благородний принце,
Із іншими вельможами, яких
Ми турбують не будемо, віддайте
Свою останню шану королю.

П р и н ц Г е н р і х

У Вустері його ми поховаєм, –
Так він звелів.
Б а й с т р ю к
Нехай і буде так.
Прийміть же, добрий принце, ви щасливо
Корону й владу у країні нашій.
(Стає навколішки.)
Коліна прихиливши, я даю
Присягу бути вірним вам до гроба
Та правдою і честю вам служить.

С о л с б е р і
І ми клянемося, принце, у любові,
Нехай ніщо її не осквернить!

П р и н ц Г е н р і х
Хотів би вам подякувати щиро,
Та замість слів одні лиш сльози ллю.

Б а й с т р ю к
Ми заплатили борг жорстокій долі.
Тепер скорботу стримаймо свою.
Ні, не лежала Англія ніколи
В ногах у завойовника покірно
І наперед не буде, як сама
Собі тяжких поранень не завдасть.
Всі лорди повернулися до неї.
Хай вороги приходять звідусіль, –
Ми здатні їх здолати в боротьбі,
Як буде вірна Англія собі.
Ідуть геть.